

DEN 1 NORDISKA KONFERENSEN FÖR RETORIKFORSKNING

Före denna första konferensen för den skandinaviska, akademiska forskningen i retorik fördes det vissa diskussioner om behovet av en sådan konferens: hade retoriken blivit stor nog? Var forskningen för olikartad i de enskilda länderna? Skulle vi bara bli en liten handfull deltagare?

På konferensens sista dag var frågan enbart när och var nästa konferens ska hållas. (Köpenhamn tog utmaningen – planerar för år 2002).

Betecknande för retorikens utveckling i Sverige, där det ofta är enskildas engagemang som bär forskningen, var det genom speciellt en persons engagemang att konferensen blev av: Att drygt 80 forskare hittade vägen till Örebro var till hög grad Brigitte Mral's förtjänst.

Med det uttalade bisyftet att förena olika 'retoriker' var även studerande och så kallade 'praktiska retoriker' inviterade; de kom, men inte i så stort antal som man kanske hade kunnat hoppas. Men visade ändå att uppbyggnaden av en livfull skandinavisk retorikmiljö står på fast mark – både vad anbelangar förnyelse och förankring i den praktiska verkligheten.

Någon konferensvolym blir det inte av mödorna, men vi från *Rhetorica Scandinavica* hoppas att de många 'papers' så småningom ska gå att hitta i tidskriftens spalter. Även danska och svenska RetorikMagasinet låter sig gärna användas för ändamålet, när skribenterna utnyttjat de kommentarer de fick med hem från konferensen.

De viktigaste resultaten av konferensen går dock inte att publicera; de personliga kontakterna mellan specialister och ämnessamhöriga.

Under konferensens slutdiskussion lovade undertecknad att förse den skandinaviska retorikmiljön med ännu ett forum: en elektronisk diskussionslista. Som det också går att se på annan plats i detta nummer skulle nu listan vara funktionsduktig och anmälan kan ske på Internet-adressen: <http://www.retorik.net/rhslist>

(Längre diskussions- eller debattartiklar hänvisas dock fortfarande till dessa spalter).

När det blir av nästa gång blir det med största säkerhet med en annan karaktär än Örebro '99; inte bara för att det händer så oerhörd mycket inom ämnet, men också för att den första alltid kommer att vara den första. Syftet var bland annat att skapa någon sorts överblick över och insyn i 'de andra' ländernas retoriska status. På de följande sidorna går det därför att läsa de introduktionsföredrag, Brigitte Mral, Christian Kock och Jens E. Kjeldsen höll på konferensens första dag. Temat var "Retorik i [land]" och med en stor insats från författarna har de nu publicerade föredragen försetts med nyere 'nationella' bibliografier.

Föredragen visade på bilden av tre olika sätt att arbeta med den akademiska retoriken – en bild som har varit svårfångad. Men även om föredragen och konferensen visade på stora skillnader i retoriksyn, retoriska metoder och dito ambitioner, är det uppmuntrande att likheterna trots allt är större; det var poängen med Örebrokonferensen, det är fundamenten för *Rhetorica Scandinavica*. Förhoppningsvis kan vi (även?) i fortsättningen leva upp till den målsättningen.

Peter Ström-Søeberg

RETORIK I SVERIGE

EN LÄGESBESKRIVNING

Av *Brigitte Mral*

Att rita en karta över retorikens positioner och förgreningar i Sverige idag är en delikat uppgift. Bara tanken väcker bryderier vilket bekräftas av att ingen av de mera seniora forskarna i Sverige som jag har talat med gärna ville ge sig i kast med uppdraget. Själv faller jag härmed för frestelsen att börja denna översikt med följande energiska reservation: det finns numera många som, både innanför och utanför akademierna, med stor entusiasm och seriositet arbetar i sin undervisning och forskning utifrån retoriska principer – dessvärre kommer det i denna framställning, på grund av tids- informations- och platsbrist inte att vara möjligt att göra samtliga dessa spännande initiativ rättvisa. Denna korta överblick ska endast ge en uppfattning om vissa tyngdpunkter och speciella karakteristika för svenska förhållanden, både när det gäller den forskning och den undervisning i retorik som sker på akademisk nivå.

Retorik i Uppsala

Den moderna retorikens historia i Sverige räcker inte längre än tre decennier tillbaka och den som har dragit det största lasset när det gäller att introducera ämnet är förstås professor Kurt Johannesson. I *Rhetorica Scandinavica* 1/1997 ger han en kort skiss över retorikens historia i Sverige och jag tänker anknyta ungefär där han slutar. Själv fick jag kontakt med ämnet under

några mycket inspirerande kurser som Kurt Johannesson gav vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala i början av 80-talet. Det var då han började introducera retoriken på bred front och han sammanfattade kunskaperna så småningom i boken *Svensk retorik från Stockholms blodbad till Almedalen*, som nu på 90-talet har fått två uppföljare, *Retorik eller konsten att övertyga* (1990) och den omarbetade och utökade versionen med samma titel från 1998.

I Uppsala har det inom ramen för den avdelning för retorik, som Kurt Johannesson leder, getts en mängd kurser och utbildningar både inom och utanför universitetet, bland annat riktade till jurister och politiker. 1988 blev han så utnämnd till professor i retorik. Hans professur har sedan dess varit den fasta punkten på retorikkartan i Sverige. Tyvärr fick Kurt Johannesson inte Litteraturvetenskapliga institutionens tillstånd att ge egen forskarutbildning i retorik.

Däremot har retoriken varit en framträdande aspekt i flera avhandlingsarbeten inom ämnet litteraturvetenskap. Den senaste kom nu i år: Nils Ekedahl, *Det svenska Israel: myt och retorik i Haquin Spegels predikokonst*. En annan som är på gång är Ann Örhergs avhandling med den preliminära titeln "Vittra fruntimmer. Kvinnliga författare under svensk frihetstid – författarroll och retorik".

1989 startade Kurt Johannesson, i samarbete med Olle Josephson (Nordiska språk, Stockholm), statsvetaren Erik Åsard (Uppsala) samt professor Lena Johannesson (då tema Kommunikation, Linköping), forskningsprojektet "Arbetarrörelsen och språket", som pågick i fem år, involverade ca 15 forskare från olika discipliner samt resulterade i tre tjocka antologier och en avhandling.¹

Därutöver har Kurt Johannesson givetvis initierat och samproducerat åtskilliga andra skrifter. Jag vill här framför allt nämna boken *Marknadsretorik*, som är skriven i samarbete med Stefan Hedlund och utgör både en ingående analys av och handbok för modern marknadsföring. En konsekvent genomförd kombination av vetenskap och praktik, teori och empiri, har varit karakteristisk för Kurt Johannessons arbete i varje fall under 90-talet och har, som jag ser det, gett stora delar av den svenska retoriken en speciell profil av konkret och tillämpad forskning, en pragmatism som långtifrån har varit, eller för den delen är, okontroversiell. Hans eleganta, essayistiska språk som förmedlar de lärda resonemangen på ett lättfattligt sätt har varit förebild och inspiration för många, stötesten för andra, mera akademiskt renläriga kolleger.

Akademiens skepsis mot ett efterhand kanske i mångas ögon alltför populärt ämne får nog också ses som en orsak till att professuren i Uppsala besynnerligt nog inte kommer att återbesättas inom överskådlig tid när Kurt Johannesson under år 2000 blir emeritus.

Retorik på andra universitet och högskolor

Kurt Johannesson är förstås inte den ende som har utvecklat ämnet under de senaste decennierna. När jag skriver 'ämne' avses inte retoriken som egen akademisk disciplin, för som sådan existerar den (ännu) inte i Sverige, utan som

1 Se Johannesson (1996), Josephson (1996), Åsard (1996) samt Ståhl (1999).

2 En förteckning över dessas och andra svenska forskar-

vetenskapligt fält med anknytning till många olika akademiska basämnen. Peter Cassirer (Svenska språket) och Stina Hansson (Litteraturvetenskap) i Göteborg, Lennart Hellspång (Nordiska språk) i Stockholm, numera Södertörn, José Ramirez (Samhällsplanering), Nordregio, Lantbruksuniversitetet i Alnarp och också bland annat Södertörn – är några av fältets mest kända inspiratörer.²

Södertörns Högskola

Vid de flesta högskolorna pågår numera en livaktig verksamhet och diskussion kring retorikens teori, praktik och utvecklingspotential. På Södertörns högskola har man kommit längst, efter Uppsala, med en speciell retorikutbildning upp till C-nivå inom ämnet Nordiska språk. Huvudansvarig här är Lennart Hellspång. På sikt finns det planer på att låta en 5-poängskurs i retorik ingå i samtliga högskolans utbildningar. Vid Södertörn finns numera också Anders Sigrell som nu i höst disputerade i Umeå på sin avhandling *Att övertyga mellan raderna. En retorisk studie om underförstådda inslag i modern politisk argumentation*.

Även andra yngre forskare som nämnde Nils Ekedahl och Mats Rosengren från Göteborg är knutna eller kommer att knytas till högskolan.

Södertörns Högskola arrangerar ett par gånger per termin speciella 'retorikdagar', där prominenta gäster föreläser; i år har till exempel Stephen Toulmin och Frans H. van Eemeren besökt högskolan.

Göteborgs Universitet

I Göteborg hittar man retoriken inom såväl Svenska språket som Litteraturvetenskapen, men också inom lärarutbildningen och filosofin. Inom ramen för det senare ämnet lade Mats

res skrifter med retoriska utgångspunkter finns i slutet av artikeln.

3 Cassirer (1997).

Rosengren 1997 fram sin avhandling *Psychagogia. Konsten att leda själar. Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaim Perelman*. Peter Cassirers senaste bok handlar om retorikens historia³ och vid samma institution för svenska språket disputerade Barbro Wallgren Hemlin 1997 på avhandlingen *Att övertyga från predikstolen*. Inom Litteraturvetenskapen finns professor Stina Hansson med en rad doktorander som arbetar utifrån retoriska aspekter, bl.a. Stefan Ekman och Karin Karlsson som skriver om olika litterära genrer på 1600- och 1700-talet.

Vid Göteborgs Universitet finner vi även föreningen 'Retorikcentrum' som genom föredrag och möten söker att förankra och stärka retoriken lokalt.

Progymnasmataprojektet

Stina Hansson leder från och med i år ett stort riksbanksfinansierat forskningsprojekt om Progymnasmata.⁴ Projektet kommer att arbeta över tre år och involverar forskare från olika miljöer och med olika inriktningar.

Lunds Universitet

I samma projekt ingår också Anders Eriksson från Teologiska institutionen, Lunds universitet som 1998 publicerade sin avhandling *Traditions as rhetorical proof. Pauline argumentation in*

4 För en presentation av projektet se Hansson&Eriksson (1998) och Rådberg (1999). Förutom Stina Hansson medverkar följande i projektet: biträdande projektledare Anders Eriksson, TD i bibelvetenskap i Lund. De övriga elva medarbetarna är i bokstavsordning Nils Ekedahl, FD, Södertörns Högskola; Kurt Johannesson, professor, Uppsala; Bo Lindberg, professor i idé- och lärdomshistoria i Stockholm; Lena Lötmarker, doktorand i nordiska språk i Lund; Bernt Olsson, professor emeritus i litteraturvetenskap i Lund; Mats Rosengren, FD, Göteborg; Ingemar Rådberg, doktorand i litteraturvetenskap i Göteborg; Anders Sigrell, FD, Södertörns Högskola; Annika Ström, FD i latin i Stockholm; och Per-Johan Ödman, professor i pedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm.

1 Corinthians. Vid samma institution finns också teologen och retorikforskaren Walter Übelacker. I Lund ingår retoriken för övrigt med en 5 poängskurs inom ämnet Medie- och kommunikationsvetenskapen.

Inom ramen för projektet "Svensk sakprosa", lett av bl.a. Jan Svensson, Nordiska språk, har det hittills utkommit 26 skrifter, däribland flera med retorisk anknytning.⁵

Stockholms Universitet

Även vid Stockholms universitet integreras retoriken förutom i Nordiska språk även i medievetenskapen, närmare bestämt i JMKS journalistutbildning. Här kommer inspirationen i mycket från Bengt Nermans bok *Massmedieretorik* från 1973. Begreppet 'massmedieretorik' avser en normativ metod för studier av journalistiska texter, skapad med hjälp av retorikens grunder. När det gäller pågående forskning kan nämnas en inom kort färdig avhandling av Elisabeth Stür om en österrikisk tabloidtidning, där hon har valt retorikanalys som en viktig metodisk utgångspunkt.

Linköpings Universitet

Kommunikationsvetenskapen är en hemvist för retoriken även vid Linköpings universitet där man vid de tvärvetenskapliga tema-institutionerna har intresserat sig för retorikens förhållande till exempelvis pedagogiken och diskursanalysen.⁶

Örebro Universitet

Vid Örebro universitet är Medie- och kommunikationsvetenskapen moderämnet för retoriken. Här har kurser i både praktisk och teoretisk reto-

5 Se till exempel Svensson, Josephson & Selander (1997); Lötmarker (1997 och 1999); Josephson (1997); Lundberg (1998).

6 Se till exempel Selander & Englund (1994); Adelswärd, Economou, Forstorp och Linell (1997).

rik funnits inom MKV-grundutbildningen sedan början av 90-talet. Våren 1999 kunde vi erbjuda en forskarutbildningskurs i retorik, med deltagare från sex olika universitet och högskolor i landet. Sedan innevarande hösttermin 1999 erbjuds en fristående A-kurs i retorik som under nästa år kommer att få en fortsättning på B-nivå.

När det gäller forskningen har min egen sedan några år tillbaka handlat om kvinnors retorik i historien. Innevarande år har jag påbörjat forskningsprojektet "Kvinnors retorik på 1900-talet i ett internationellt jämförande perspektiv" (HSFR).

Även i Örebro finns ett 'Retorikforum', som med jämna mellanrum arrangerar retorikdagar och föredrag.

Så långt denna nödvändigtvis summariska genomblick av olika lärosätens retorikutbud – och forskningsinriktningar.

Att försöka skapa en överblick över samtliga aktuella initiativ är en nästintill omöjlig uppgift. Dock ska slutligen nämnas att det pågår arbete med att införa retoriken på gymnasienivå⁷, de tillsynes lyckosamma försöken att förena retoriken med traditionellt ekonomiska revir som företagsledning⁸, samt andra icke-traditionella humanvetenskapliga områden⁹.

Det som uppenbarligen också saknas så långt är några ord om klassikeröversättningar och här vill jag nämna professor Birger Bergh som har översatt ett av de få klassiska verk som finns på svenska: *Romersk retorik. Till Herennius*. En annan intressant, men 'svensk', klassiker: Gerhardus Johannes Vossius' skrift *Elementa Rhetorica eller Retorikens grunder*, från mitten av 1600-talet, översattes och publicerades av Stina Hansson 1990.

7 Se till exempel Ekenvall (1996), Persson (1994) och Cederberg (1997 & 1998).

8 Se till exempel Müllern&Stein (1999).

9 Se till exempel Person (1995) och Mellqvist&Persson (1994).

Ämnesbeskrivning

Under årens lopp har det från olika håll tagits initiativ till ett antal mer eller mindre omfattande och specialiserade retorikkonferenser i Sverige. Jag vill i detta sammanhang bara nämna den allmänna svenska konferensen som ägde rum i Uppsala den 3-5 oktober 1997 och samlade ca 50 deltagare. Konferensen resulterade bland annat i ett försök till ämnesbeskrivning som nedan ska förmedlas in extenso eftersom den mig veterligen hittills inte är publicerad.

Den som någonsin har försökt att ämnesdefiniera retoriken vet hur mycket tankeverksamhet, tvivel och diskussioner som ligger bakom ett dokument som detta. Samtidigt ses nog denna text av samtliga dess upphovsmän och -kvinnor som 'work in progress' som gärna får tjäna som avstamp för vidare diskussion om retorik som akademiskt ämne.

Retorikens framtid i Sverige är för närvarande något otydlig, men långt ifrån osäker. Det finns, som framgår av det ovan sagda, både ett livaktigt intresse för dess fortsatta etablering som akademiskt ämne och en redan synnerligen bred, mångvetenskaplig ämnesbas. Man kan bara instämma i Øivind Andersens ord angående retoriken i Norge, att det finns "et nesten ufattelig stor potentiale" för retorikens utveckling även i Sverige. Själv ser jag framför mig att det inom inte mer än några år i Sverige vid olika lärosäten kommer att finnas inte bara *en* utan en *rad* väldefinierade retorikprofessorer, fristående eller knutna till olika ämnen: gärna en med klassisk inriktning, sannolikt en annan med anknytning till Medie- och kommunikationsvetenskapen samt en inom Nordiska språk, och varför inte så småningom också en inom exempelvis Juridiken eller Teologin? Det är, som jag ser det, en stor fördel om vi kan behålla den vetenskapliga bredd som de olika retoriska intresseriktningarna redan nu utgör och där vi kan ta tillvara basämneskompetenserna, inte minst med tanke

på redan befintliga och välfungerande forskningsmiljöer. Sedan kan vi ha gemensamma retoriska ämneskonferenser och till och från även i fortsättningen bli djupt oense om vad retorik

‘egentligen’ är och hur vi ska förmedla våra varierande uppfattningar och infallsvinklar till studenter och doktorander.

Ämnesbeskrivning av
Retoriken som akademisk disciplin
Version 97-11-30

Retoriken är det allmänna studiet av mänsklig kommunikation som målinriktad och situationsanpassad handling. Därmed rör den frågor som angår även andra vetenskaper. Men det retoriska perspektivet har ämnesspecifika drag som utvecklats under en lång historisk tradition:

1) Retoriken utgår från det talade språket som urform för all mänsklig kommunikation. Utifrån detta försöker man förstå övriga kommunikativa fenomen, som skrivna texter, bilder, musik, riter och andra meningsbärande handlingar.

2) Retoriken har en helhetssyn på kommunikationen. Det innebär att retoriken intresserar sig för alla moment i den kommunikativa handlingen, till exempel hela förloppet från en talares intentioner över hans argumentation och kroppsspråk till åhörarnas reaktioner, och att den fattar och förklarar varje enskilt inslag utifrån dess funktion i helheten. Helhetssynen innebär också att retoriken inte bara beaktar det i kommunikationen som riktar sig till förnuftet utan också det som väddar till våra sinnen, känslan och viljan, och att den betonar dessa förmågors oupplösliga samspel.

3) Retoriken försöker alltid förena praktik och teori. Den utgår från vår konkreta erfarenhet att tala och lyssna, skriva och läsa, och vill till denna foga en kritisk medvetenhet om effekten av olika språkliga uttryck och om generella regler och strukturer inom språket.

4) Retoriken betonar att formen och innehållet är oupplösligt förenade med varandra i all kommunikation. Utifrån den grundsynen söker

den visa hur människans kunskapssökande och åsiktsbildning betingas av det språk hon har till hands. Och detta språk är i sin tur präglad av en viss tid och kultur.

5) Retoriken intresserar sig särskilt för kommunikationens persuasiva sida, alltså för strävan att övertyga i situationer där mer än en mening är möjlig. Den studerar en rad skilda språk ur denna aspekt: det juridiska, politiska, religiösa, litterära, vetenskapliga, massmediala, reklam etc. Den framhåller argumentationens betydelse men även det ständiga samspelet mellan rationella och irrationella element i språket liksom de manipulativa möjligheter det rymmer.

6) Retoriken har alltid rymt en diskussion om människans ansvar för sitt språk och sina handlingar. Däri ligger förutsättningen för att utveckla ett etiskt förhållande till kommunikationen och en kritisk granskning av det offentliga meningsutbytets former och innehåll.

I våra dagar har ämnet retorik fått en förnyad aktualitet av i huvudsak tre skäl. Den inrymmer en väl beprövad och effektiv pedagogisk metod att lära människor att tala och skriva väl; det finns ett stort behov av dessa färdigheter i många samhällssektorer idag. Den kan också bidra till en kritisk medvetenhet och debatt om språket och andra kommunikationsformer i det moderna samhället. Slutligen kan den infoga dessa i ett historiskt perspektiv genom ett komparativt studium av språket i andra epoker och samhällsformer.

Litteratur:

- Adelswärd, Economou, Forstorp och Linell (1997). "Samtal i samhället: På vems villkor?", i: *Rhetorica Scandinavica*, 1/97, s. 38-43.
- Burman, Carina (1988): *Vältalaren Johan Henric Kjellgren*. Uppsala.
- Cassirer, Peter (1979): *Stil Stilistik Stilanalys*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- (1997): *Huvudlinjer i retorikens historia*, Studentlitteratur, Lund.
- Cederberg, Ann (1996): *Retorik och berättande*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- (1997): "Från tystnad till tal" i: *Rhetorica Scandinavica* 4/97, s. 28-36.
- Dahlöf, M. (1999). *Språklig betydelse. En introduktion till semantik och pragmatik*. Studentlitteratur, Lund.
- Ekedahl, Nils (1999): *Det svenska Israel. Myt och retorik i Haquin Spegels predikokost*. Gidlund, Uppsala.
- Ekenvall, Monica (1996): *Retoriken i praktiken*, UBS, Göteborg.
- Eriksson, Anders (1998): *Traditions as rhetorical proof. Pauline argumentation in 1 Corinthians*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Form - innehåll - effekt*. Stilistiska och retoriska studier till - ägnade Peter Cassirer på 65-årsdagen. Institutionen för svenska språket, Göteborg.
- Gunnarsson, Hans (1996): *Vältalaren - om konsten att tala*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Hansson, Stina (1993): *Salongsretorik. Beata Rosenhane (1638-74), hennes övningsböcker och den klassiska retoriken*. Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborg.
- Hansson, Stina & Eriksson, Anders (1999): "Projektpresentation – Retoriska övningar", i: *Rhetorica Scandinavica* 9/99, s. 54-59.
- Hedlund, Stefan & Kurt Johannesson (1993), *Marknads - retorik. En bok om reklam och konsten att övertyga*. SIFU, Borås.
- Hellspong, Lennart (1992): *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*. Studentlitteratur, Lund.
- (1992): *Konsten att tala. Övningsbok i praktisk retorik*. Studentlitteratur, Lund.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per (1997): *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur, Lund.
- Johannesson, Kurt (1983): *Svensk retorik från Stockholms blodbad till Almedalen*. Norstedts, Stockholm.
- (1997): "Trettio år av retorik i Sverige", i: *Rhetorica Scandinavica* 1/97, s. 6-9.
- (1996): *Agitatorerna*. Carlssons, Stockholm.
- (1998 [1990]): *Retorik eller konsten att övertyga*. Norstedts, Stockholm.
- Johannesson, Kurt, Josephson, Olle & Åsard, Erik (1998 [1992]): *Ordet är en makt. Svenska tal från Torngny lagman till Carl Bildt och Mona Sahlin*. Norstedts, Stockholm.
- Johansson, Magnus (1997): *Smart, fast and beautiful – On Rhetoric of Technology and Computing Discourse in Sweden 1955-1995*. Tema TS, Linköpings Universitet, Linköping.
- Josefsson, Lena & Sahlin, Mona (1999 [1997]). *Tala så alla lyssnar och förstår*. Hjalmarsson&Högberg, Stockholm.
- Josephson, Olle (red.) (1996): *Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Carlssons, Stockholm.
- Josephsson, Olle (1997): *Vad läsarna läste*. Rapport nr 10, Svensk sakprosa, Lunds Universitet.
- Karlberg, Maria & Mral, Brigitte (1998): *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Lindberg, Bo (1998) (red): *Retorik*. Idéhistoriska uppsatser nr 32, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Lundberg, Victor (1998): *Högervind och sossetvång*, Rapport nr 22, Svensk sakprosa, Lunds Universitet.
- Lötmarker, Lena (1997): *Mellan retoriken och Skoluppsatsen*, Rapport nr 6 Svensk sakprosa, Lunds Universitet.
- (1999): *Språkriktighet, affärsbrev – och retorik?*, Rapport nr 25, Svensk sakprosa, Lunds Universitet.
- Mellqvist, Mikael & Persson, Mikael (1994): *Retorik & rätt*. Lustus Förlag, Uppsala.
- Mral, Brigitte (1999): *Talande kvinnor. Kvinnliga retoriker från Aspasia till Ellen Key*. Nya Doxa, Nora.
- Müllern, Tomas & Stein, Johan (1999): *Övertygandets ledarskap – om retorik vid strategiska förändringar*. Studentlitteratur, Lund.
- Nerman, Bengt (1973): *Massmedieretorik*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Nordström, Gert Z (1996) (red): *Rum, relation, retorik – ett projekt om bildteori och bildanalys i det postmoderna samhället*. Carlssons, Stockholm.
- Palm, Lars (1994): *Övertalningsstrategier – Att välja budskap efter utgångsläge*. Lund University Press, Lund.
- Persson, Mikael (1994): *Fem lektioner i retorik*. SIFU, Borås.
- (1997 [1994]): *Retorik för jurister*. Demosthenes, Uppsala.
- Platon (1985). "Gorgias" (övers.: C. Lindskog), i: Thefleff H. (red.), *Platon. Skrifter i svensk tolkning*. Doxa, Lund.
- Ramirez, José (red.) (1995): *Retorik och samhälle*. Minnesrapport från ett nordiskt symposium om "Retorik i samhällsplanering och offentlighet", 2-6 december 1991. Nordiska institutet för samhällsplanering (Nordplan), Stockholm.
- (1995b) (red): *Skapande mening*. NORDPLAN, Nordiska institutet för samhällsplanering, Stockholm.
- (1995c): *Två kiasmer av tystnad och ironi*. NORDPLAN, Nordiska institutet för samhällsplanering, meddelande 1995:1, Stockholm.
- Res Publica* nr 24/1993, Tema: For en retorisk filosofi.

- Romersk retorik. Till Herennius* (1994), i översättning av Birger Bergh med förord av Kurt Johannesson. SIFU, Borås.
- Rosengren, Mats (1998): *Psychagogia. Konsten att leda själar. Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaïm Perelman*. Symposium, Eslöv.
- Rydstedt, Rudolf (1993): *Retorik*. Studentlitteratur, Lund.
- Rådberg, Ingemar (1999): "Den antika kramodellen", i: *Rhetorica Scandinavica* 11/99, s. 46-52.
- Selander, Staffan & Englund, Boel (1994): *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. HLSförlag, Stockholm.
- Skuncke, Marie-Christine (1993): *Gustav III - det offentliga barnet*, Uppsala.
- Skuncke, Marie-Christine & Ivarsdotter, Anna (1998): *Svenska operans födelse*. Atlantis, Stockholm.
- Sigrell, Anders (1999): *Att övertyga mellan raderna: en retorisk studie om underförstådda inslag i modern politisk argumentation*, Umeå Universitet, Umeå.
- Stenberg, Göran (1998): *Döden dikterar*. Atlantis, Stockholm.
- Ståhl, Margareta (1999): *Vår fana röd till färgen. Fanor som medium för visuell kommunikation under arbetar-rörelsens genombrottstid i Sverige fram till 1890*. Linköping Universitet, Linköping.
- Svensson, Jan, Josephson, Olle & Selander, Staffan: *Svensk sakprosa – en projektbeskrivning*. Rapport nr 1, Svensk sakprosa, Lunds Universitet.
- Vossius, Gerhardus, Johannes (1990): *Elementa Rhetorica eller Retorikens grunder*, översatt och utgiven av Stina Hansson. Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborg.
- Wallgren Hemlin, Barbro (1997): *Att övertyga från predikstolen. En retorisk studie av 45 predikningar hållna den 17:e söndagen efter Trefaldighet 1990*. Nya Doxa, Nora.
- Åsard, Erik (red.) (1996): *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Carlssons, Stockholm.
- Åsberg, Christer (red.) (1995): *Retoriska frågor. Texter om tal och talare från Quintilianus till Clinton tillägnade Kurt Johannesson*. Norstedts, Stockholm.
- Åslund, Leif (1992): *Magnus Gabriel De la Gardie och väl-taligheten*, Uppsala.
- (1996) (red.): *Brev i tiden*. Natur och Kultur, Stockholm.
- (1994) (red.): *Tal i tiden*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Übelacker, Walter (1989): *Der Hebräerbrief als Appell*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

DISKUSSIONSLISTE FOR DEN SKANDINAVISKE RETORIK: rhslit@retorik.net

Læs mere:

<http://www.retorik.net/rhslit>

RETORIK I DANMARK

ET ØJEBLIKSBILLEDE

Af Christian Kock

Man har et stort afgrænsingsproblem når man kaster sig ud i et overblikprojekt som denne artikel. Det er velkendt at ordet retorik, og den retoriske tradition, gennem 1700- og 1800-årene var i en udbredt miskredit som varede helt op gennem vort århundrede, men at 1900-tallet, især dets sidste halvdel, bragte en række genoplivninger af dette tankegods. Ordet retorik og mange af traditionens begreber er dukket op igen i forskellige miljøer og faglige sammenhænge, men – som det siges af en dansk litteraturforsker der har ladet sig inspirere af retorisk tænkning – “i forskellige betydninger, der endnu ikke ligger fast og ikke er sammenfaldende”¹. Med andre ord er det et spørgsmål om alle de aktiviteter der i dag påberåber sig retorisk inspiration, kan og bør rummes under samme definition af begrebet.

På den anden side er det lige så sikkert at megen tænkning, lige fra begyndelsen af retorikkens nedgangsperiode og til i dag, netop handler om de samme emner som den retoriske tradition har anset for centrale – uanset at den pågældende tænkning ikke kender eller ikke benytter denne traditions begreber. Kort sagt, der er en risiko for at en artikel som denne i en vis forstand vil medtage for meget der kaldes retorik, og for lidt der ikke gør det; men samtidig gælder at når den forsøger at undgå disse to fejl, kan den let komme til at drage et lige så diskutabelt skel.

Hermed har jeg advaret om de fejl denne artikel let kan begå, hvilket ikke forhindrer at den begår dem. Dertil kommer at den utvivlsomt kan kritiseres for udeladelser der skyldes ukendskab; selv i et geografisk lille land som Danmark er der mange miljøer som man ikke har mulighed for at være orienteret om på første hånd. Generelt taler danske humanistiske forskere simpelthen for lidt sammen – og mon ikke den påstand kan udvides til hele Norden. Dette faktum, som nok har forårsaget fejl og udeladelser i artiklen, kan så på den anden side gælde som artiklens vigtigste eksistensberettigelse. Den vil gerne ydmygt hjælpe med til at personer som måtte have overlappende interesser, får øget kendskab til hinandens arbejde og dermed impuls til at søge større gensidig kontakt.

Hvis det formål opfyldes, kan det måske gå an at artiklen ikke lancerer en forkromet definition på hvad begrebet ‘retorik’ så *i virkeligheden* dækker (jeg har tidligere forsøgt noget af den art i nærværende tidsskrift, ikke til alles udelte tilfredshed²). Den uvished er jo så gammel som faget selv; lige siden Platons *Gorgias*, hvor ordet retorik vist er nedfældet for første gang, har der været strid om hvorvidt det betegner et ‘fag’ – eller om man i bedste fald kan sige at det er et *aspekt* af alle mulige fag. Nogle af de her i artiklen omtalte personer mener nok det ene, nogle det andet, nogle noget helt tredje. Det får være.

1 Bredsdorff (1991), s. 7

2 Kock (1997a).

Hvis artiklen giver læserne kendskab til mennesker eller arbejde som de derefter vil overveje at søge nærmere kendskab til, har den gjort en god gerning, uanset definitionsspørgsmål.

Skal man overskue retorik-aktiviteter i Danmark, kan man selvsagt vælge en række forskellige *dispositio*-principper, men måske er det mest meningsfuldt slet og ret at gå geografisk til værks. De fleste publikationer, aktiviteter med videre – omend ikke alle – har en tæt forbindelse til en institution eller et miljø og kan bedst forstås i den sammenhæng.

Uden faglig chauvinisme tillader jeg mig at gå frem efter byernes størrelse i min præsentation – det vil også sige efter uddannelsesinstitutionernes størrelse.

Københavns Universitet

Retorikfaget

Som det eneste sted i Norden har Københavns Universitet en selvstændig kandidatuddannelse i retorik (2 års grunduddannelse + 2 års overbygning) samt en forskeruddannelse (ph.d.-uddannelse). Uddannelsen er placeret på Københavns Universitets humanistiske fakultet, hvor der fra 1970 til 1992 tillige eksisterede et selvstændigt Institut for Retorik. 1992 indgik det i en sammenlægning med to andre fag og er nu en del af Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik.

Det oprindelige Institut for Retoriks drivende kraft var Jørgen Fafner, som også beklædte stillingen som professor i faget fra 1970 til 1995. Et lille stykke forhistorie kan være på sin plads her. Frem til 1970 var Arthur Arnholtz (1901-73) professor i metrik og foredragslære og ledede Laboratoriet for Metrik og Foredragslære som var en særskilt enhed under faget nordisk filologi. Arnholtz var dels en betydelig metriker, dels interesserede han sig for oplæsning, stemmebrug og talesprog, og mange studerende i 60'erne gik til stemmeprøver og -kurser på hans 'laboratori-

um'. Ved hans fratræden omdefinerede fakultetet professoratet til 'retorik', oprettede Institut for Retorik og gjorde faget til hvad der dengang hed et bifagsstudium (2 års studium i tilgift til et 4-årigt hovedfag). Disse nyskabelser var centrum om den nye professor Jørgen Fafner der som Arnholtz især havde arbejdet med metrik,³ men som målbevidst gav faget bredere indhold: det blev et fag med *mundtligheden* i centrum, både den bundne mundtlighed (fremførelse af eksisterende tekst) og den fri mundtlige fremstilling. De bifagskandidater der efterhånden kom fra retorikstudiet, blev dels knyttet til instituttet selv, blandt andet Lone Rørbech, der stadig er lektor i faget; dels fandt de i vid udstrækning ansættelse i lærerseminariene, hvor retorik på samme tid var blevet oprettet som undervisningsfag.

Gennem 70'erne og 80'erne voksede og konsolideredes bifagsstudiet retorik. Lærebøger blev efterhånden publiceret, blandt andet kom Fafners teoretiske lærebog *Retorik: klassisk og moderne* i 1977 og hans retorikhistoriske fremstilling *Tanke og tale* i 1982. Lone Rørbechs *Stemmebrugslære* kom første gang 1979 og *Tal rigtigt – syng godt*, skrevet sammen med Sten Høgel, 1983. Der kom mere vægt på skriftlig fremstilling, og Christian Kock kom til faget fra en stilling som lektor i engelsk sprog og litteratur for især at varetage denne del. Midt i 80'erne, da en ordning med tilvalgskurser blev indført, begyndte man at tilbyde kurser i skriftlig og mundtlig formidling til studerende fra andre fag; det blev en succes og er fortsat et af de mest søgte tilvalg på fakultetet. Den øgede aktivitet gav mulighed for at ansætte en voksende stab af dygtige deltidslærere.

Men sidst i 80'erne skete en afgørende ny vending: Undervisningsministeriet afskaffede de 2-årige bifagsstudier, og nu måtte retorik enten nøjes med at være et 'servicefag' der leverede korte tilvalg til andre fag – eller det måtte oprustes og blive til en 4-årig kandidatuddannelse, på

3 Se disputatsen *Strofer og strofebygning*, Fafner (1964).

linje med dansk, historie, fransk og så videre.

I faget var der enighed om den sidstnævnte kurs. Nu skulle ikke bare lærerstaben udvides, selve faget skulle det også. Det var her retorikstudiet stort set fandt sin nuværende form og substans som et moderne humanistisk kommunikationsfag på den klassiske retoriks grund. Mundtlige og skriftlige aktiviteter fik omtrent lige vægt, og emner som argumentation, debat, billedretorik og anden 'offentlig retorik' fik en vigtig plads; skrivepædagogik blev en selvstændig del af studieplanen. Kandidater med denne baggrund begyndte at blive dimitteret i første halvdel af 90'erne. Nye faste stillinger ved faget blev besat med henholdsvis Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg, der længe havde været uundværlige, men løst ansat. Efter Jørgen Fafners fratræden 1995 blev Kock indstillet til professoratet og tiltrådte i 1997.

I dag er så mange kandidater uddannet (plus de mange kandidater fra andre fag der har taget tilvalg i retorik) at der på arbejdsmarkedet er en gryende bevidsthed om 'retorikere' som en kategori på linje med journalister, kandidater fra medie- og kommunikationsstudier, dansk med videre. At retorik er en uddannelse der har med kommunikation at gøre, er ved at blive en etableret kendsgerning.

Et indtryk af hvad retorik-kandidater har forstand på, kan man få ved at se på et udvalg af titler på specialer som er afleveret i retorik inden for de sidste to år:

- ◆ Forbrugervenlig kommunikation på internettet: test af brugervenlighed på Forbrugestyrelsens netsted.
- ◆ Argumentet mod manden – en diskussion af ad hominem argumentets legitimitet i politisk debat.
- ◆ Hvordan man taber den oplagte sag og vinder den umulige – om forsvars- og anklagemyndighedens retoriske strategier i O.J. Simpson-sagen.
- ◆ Skrift, tale, enetale: Relevante træk ved

den klassiske retorik i lyet af den moderne skrivepædagogik.

- ◆ Quintilians gestiklære – hvorledes den gav mening.

Forskning og publikation i det københavnske retorikfags miljø har i høj grad, men ikke udelukkende, været drevet af behovet for at opbygge et forskningsbaseret studiefag og tilvejebringe lærebøger og teoridannelser som kunne udgøre kandidaters faglige last. Jørgen Fafners lærebøger er velkendte⁴; men i de seneste år har hans hovedindsats ligget i arbejdet med det monumentale flerbindsværk *Dansk verskunst*⁵. Lektor Lone Rørbech, fagets første faste lærer ved siden af Fafner og i en årrække den eneste, står for lærebøger i stemmebrugslære og sammen med Sten Høgel, i stemmedannelse i tale og sang.⁶ Hun tog sig tillige af hele den actio-relaterede del af det empirisk baserede forskningsprojekt "Retorik der flytter stemmer"⁷. Høgel, der er musikforsker og sanger, var i en periode tilknyttet retorikfaget og udgav blandt andet sammen med Lis Garbers en lærebog i mundtlig fremstilling.⁸

Lektor Charlotte Jørgensen har især arbejdet med argumentationsteori med vægt på analyse og normativ vurdering af politisk og anden deliberativ argumentation.⁹ "Retorik der flytter stemmer"-projektet er fremlagt i en perspektiverende engelsksproget sammenfatning.¹⁰ Merete Onsberg og Charlotte Jørgensen har leveret en ny udgave af deres meget brugte lærebog i praktisk argumentation.¹¹ Merete Onsberg har derudover

4 Fafner (1997), Fafner (1995 (1982)).

5 *Dansk verskunst* er planlagt i tre dele: en verslære (1989), en vershistorie i to bind (første bind 1994) og et verskatalog.

6 Se Rørbech (1994) og Rørbech og Høgel (1994).

7 Jørgensen, Kock og Rørbech (1994).

8 Garbers og Høgel (1991).

9 Se blandt andet Jørgensen, C. (1995a-b), Jørgensen, C. og Kock (1995; 1999), Jørgensen, C. (1998).

10 Jørgensen, C., Kock og Rørbech (1998).

11 Jørgensen, C. og Onsberg (1999).

blandt andet arbejdet med emner inden for metrik, fremførelse og med problemkomplekset 'ghostwriting'.¹² Christian Kock arbejder med flere emner; skrivepædagogik og skriftlige teksters retorik¹³; æstetisk-retorisk orienteret litteraturteori¹⁴; argumentation og politisk retorik¹⁵; retorikhistorie¹⁶. Han leder for tiden et forskningsprojekt støttet af Dagspressens Fond om avisers nyhedsformidling set ud fra demokratiets behov; hertil er Lars Pynt Andersen og Mette Minor Andersen knyttet som forskningsassistenter.

Der er nu en forskeruddannelse i gang på retorikfaget, foreløbig med to ph.d.-stipendiater der nærmer sig afslutningen af deres afhandlinger. Anne Katrine Lund forsker empirisk og teoretisk i brevgenrens rolle i det moderne samfund, Pernille Steensbech Lemée i mediernes formidling af dansk indenrigspolitik, begge ud fra en kombination af empirisk og retorisk-teoretisk undersøgelse. Begge har allerede markeret sig med forsknings- og formidlingspublikationer.¹⁷ Lisa Storm Villadsen er ansat som amanuensis, samtidig med at hun afslutter sit ph.d.-studium ved Northwestern University, USA, med en afhandling om "forførelsens retorik" – med blandt andet Kierkegaards *Forførerens dagbog* i centrum.

En aktivitet som hænger sammen, både historisk, fagligt og administrativt, med retorikfaget, er det universitetspædagogiske initiativ ved det humanistiske fakultet der hedder *Formidlingscentret*. Navnet er nok lidt misvisende, for hvad centret primært beskæftiger sig med, er vejledning (på frivillig og ikke merit-givende basis) af studerende fra alle fag der skriver faglige opgaver (for eksempel specialer). Centret blev etableret i 1992 (med Christian Kock som leder); cand. psych. Lotte Rienecker, der også var med fra starten, er i dag en dynamisk leder af en aktivitet der

har fået panderter ved andre fakulteter og institutioner. Centret arbejder ganske uafhængigt af retorikfaget, men mange grundlæggende tanker og interesser er fælles for centrets aktiviteter og den beskæftigelse der siden 80'erne har været ved retorikfaget med skrivepædagogik (nu: 'skrivevididaktik'). En række publikationer, både interne og eksterne, er udgået fra Formidlingscentret.¹⁸ Nævnes må også Lotte Rieneckers nyskabende softwareprogram for specialeskrivere.¹⁹ Formidlingscentret har en indholdsrig hjemmeside, blandt andet med mange online-vejledningspapirer.

Andre fag

Ved samme institut hvor retorikuddannelsen er hjemmehørende, er der også, især blandt de filosofiske forskere, interesse for emner som har berøringsflader med retorik. Lektor Flemming Steen Nielsen kan siges at være eksponent for argumentationsteori i den udgave der også kaldes 'uformel logik' – især demonstreret i hans disputats om pioneren Alfred Sidgwick's 'praktiske logik'²⁰.

Adjunkt Anne-Marie Eggert Olsen har arbejdet med både statsteori og sprogteori hos Platon og Aristoteles – emner der hos begge i høj grad berører spørgsmålet om retorikkens status.²¹

Et produktivt initiativ med klar retorisk relevans var det "Netværk for metaforer, kultur og kognition" som eksisterede med støtte af Statens Humanistiske Forskningsråd 1995-1997 med nuværende professor i filosofi Finn Collin som leder. Blandt netværkets resultater er to bind med indlæg fra seminarer afholdt i 1996, henholdsvis om *Metaforer i sprog og tænkning* og *Metaforer i kultur og samfund*.²² I november

12 Se Onsberg (1995; 1997; 1998).

13 Rienecker m.fl. (1997); Heltberg og Kock (1997).

14 Kock (1996; 1997b-d).

15 Jørgensen, C. og Kock (1995; 1999).

16 Kock (1999).

17 Lund (1997), Lund og Petersen (1999), Lemée og Lund (1999).

18 Se for eksempel Rienecker m.fl. (1997), Rienecker (1998), Rienecker og Jørgensen (1999), Jørgensen, P.S. (1997a; 1997b; 1997c; 1998), Kock (1995).

19 Rienecker (1998).

20 Nielsen (1997).

21 Se Olsen (1995).

22 Hansen, C. (1997a-b).

1999 forsvarede et andet af netværkets medlemmer, Anders Engstrøm, sin ph.d.-afhandling om "The Anatomy of Metaphor".

Sidst men ikke mindst kan nævnes Leo Catanas *Vico og barokkens retorik* fra 1996 – en retorik- og idéhistorisk indsats som er nyttig langt ud over forskerkredse.

Ved Institut for Nordisk Filologi, der huser faget dansk, findes flere forskere som har ladet sig inspirere af begreber fra den retoriske tradition, især figurlæren. Professor Thomas Bredsdorff trækker eksplicit på såvel retorik som lingvistisk stilistik i sine forsøg på sprogligt at indkredse det egenartede hos henholdsvis Per Olof Enqvist og Henrik Nordbrandt.²³ Han har arbejdet med metaforbegrebet i en række artikler²⁴ og været aktiv i det nævnte metafor-netværk i det humanistiske forskningsråds regi.

Interessen for metafor er også gennemgående i docent Pil Dahlerups arbejder, hvor retorik og retorisk analyse også i mere bred forstand spiller en rolle. Det kommer blandt andet til udtryk i hendes introduktionsbog om dekonstruktion,²⁵ hvor retorik som forstået af Paul de Man indtager en vigtig plads, og ikke mindst i hendes danske litteraturhistorie, hvoraf første bind er udkommet²⁶; heri er mange eksempler på eksplicit retorisk tilgang til tekstforståelsen. Pil Dahlerup har holdt kursus på overbygningsniveau om retorik og inddrager løbende retorik i sin litteraturhistorieundervisning.

Andre litterater ved danskfaget som har trukket på retorikken i deres undervisning, er blandt andre adjunkt Henrik Blicher (med retoriske læsninger af baroktekster, især Kingos digtning) og ph.d.-stipendiat Torben Mundbjerg der har arbejdet med retorik og poetik i renæssancen.

Lektor John Christian Jørgensen har brugt retorikken som del- eller hjælpedisciplin i sit omfattende arbejde med visse af sagprosaens genrer,

især anmeldelser og andre typer af kulturjournalistik. Hans har trukket både på elocutio-læren og på retoriske begrebsdannelse om argumentation og appellformer. Af hans omfattende produktion kan her nævnes hans disputats om det danske anmelderis historie, artiklen "Recensio-nens retorik" og hans seneste bog om kritikersprog.²⁷

En anden særdeles produktiv forsker inden for sagprosa – skriftlig såvel som mundtlig – er lektor Klaus Kjøller. Næsten alle hans arbejdsfelter overlapper med dem som 'egentlige' retorikere dyrker: politisk argumentation, formidling, massemediernes sprog og genrer, sprogbrugsanalyse – dette dog i reglen uden at den retoriske tradition og dens begreber inddrages direkte. Hans teoretiske hovedværker er formentlig *Mod en argumentationsteori, Den tv-skabte virkelighed* og især *Politisk argumentation*.²⁸ *Ud mæ' sproget*²⁹ betegner han selv som en 'eksistentiel overbygning' til den sidstnævnte. Den er også et eksempel på den lange række af bøger hvor han i utraditionel, levende, ofte morsom form uden akademiske forbehold skriver direkte til 'almindelige læsere'.³⁰

Også et værk som Yoon Mobergs *Retorisk opslagsbog* fra 1996 er udsprunget af undervisningen ved danskfaget.

Ved Institut for Græsk og Latin har forskningslektor Pernille Harsting speciale i retorik. Hun har blandt andet undervist i Ciceros retoriske værker, i Quintilians *Institutio oratoria*, i senantik græsk retorik, og hun har forelæst om diverse emner inden for antik retorik. Hun forsker i 1) overleveringen af antik retorik, særligt med henblik på den håndskriftlige tradition og på receptionen af senantikke græske værker om epideiktik, for eksempel Menander Rhetor, Pseudo-Dionysios Rhetor og Aphthonios.³¹ 2) retorikkens teori og begrebsdannelse, særligt

23 Se Bredsdorff (1991; 1996).

24 Blandt andet i Bredsdorff (1997).

25 Dahlerup (1991).

26 Dahlerup (1998).

27 Se henholdsvis Jørgensen, J.C. (1994; 1996; 1999).

28 Kjøller (1978; 1992a; 1991a).

29 Kjøller (1991b)

30 Se for eksempel Kjøller (1991c; 1996; 1997).

31 Se Harsting (1991; 1992a; 1997; 1999a; Udkommer)

med udgangspunkt i Quintilian og Cicero.³² 3) den retorisk-poetiske epideiktik i perioden 1400-1700, særligt med henblik på den antikke tradition i lærebøger og i lejlighedsdigtning.³³ Hun har foreløst om retorikkens historie og teori ved en række konferencer og arbejder på en dansk oversættelse af Quintilians *Institutio oratoria*. Hun er medlem af bestyrelsen for den internationale retorikforening, *The International Society for the History of Rhetoric* (ISHR), og initiativtager til *Nordisk Netværk for Retorikkens Historie* der er under opbygning, blandt andet med henblik på et nordisk symposium i år 2000. Nordiske forskere der ønsker medlemskab af ISHR og/eller vil tilmelde sig netværket og dets mailingliste, kan gøre det på e-mail-adressen: harsting@coco.ih.ku.dk.

Ved det teologiske fakultets Institut for Bibelsk Eksegese arbejder hellenisme-eksperten Troels Engberg-Pedersen, der blandt andet har beskæftiget sig med Aristoteles' etik og med hans etiske retfærdiggørelse af retorikken.³⁴

En særlig status ved Københavns Universitet har det internationale Polis-center, der er finansieret af Danmarks Grundforskningsfond, foreløbig frem til 2003. Centrets virksomhed drejer sig om de græske bystater i den klassiske periode 600-300. Centerleder Mogens Herman Hansens talrige, internationalt anerkendte publikationer om bystaternes forfatning, offentlige liv med videre berører naturligt nok i en række tilfælde retorikkens rolle.

Aarhus Universitet

Ved Aarhus Universitet er der to uddannelses tilbud hvor retorik indgår.

Jysk Åbent Universitet tilbyder sidefagsuddannelsen "Retorik, kommunikation og formidling". Baggrunden for dette er at der i

32 Se Harsting (1999b).

33 Se Harsting (1992b; 1995; 1999c).

34 Engberg-Pedersen (1996).

35 Due (1980; 1995)

1980'erne eksisterede et étsemesters 'tværfag' i "Klassisk Retorik og Klassisk Poetik". Blandt andet på baggrund af dette etablerede Jørgen Bang (Nordisk Institut, senere Institut for Informations- og Medievidenskab) og Bodil Due (Institut for Oldtids- og Middelalderforskning) i 1990 et årskursus i "Kommunikation og formidling". Årskurset blev i 1992 udvidet til en sidefagsuddannelse og blev delt op i to studienævn med hvert sit modul. Det ene var "Retorik, kommunikation og formidling" varetaget af Nordisk Institut og Institut for Oldtids- og Middelalderforskning. Det andet modul blev "Medier, kommunikation og formidling" varetaget af Institut for Informations- og Medievidenskab. Sidefagsuddannelsens faste lærerstab har i årenes løb været Bodil Due, Dorte Wille, Bo Fibiger og Jørgen Bang. Hver år i uddannelsens levetid har der været oprettet to overfyldte hold, og hvert år må man afvise ansøgere til uddannelsen.

Oldtids- og Middelalderforskning udbyder tilføjede, fra 1998, en suppleringsuddannelse, "Anvendt og Spekulativ Retorik", der sigter på at give den studerende "en indføring i retorikkens historie, udvikling og funktion i samfundet fra dens opståen til i dag". Der indgår disciplinerne Anvendt retorik med mundtlig og skriftlig formidling i praksis, Retorisk analyse (med analyse af litterære og andre typer tekster), og Retorikkens historie.

Den centrale lærerkraft i denne suppleringsuddannelse er forskningsadjunkt Hanne Roer der også som ph.d.-stipendiat forsker ud fra en retorisk indfaldsvinkel: Hun analyserer Dantes *De vulgari eloquentia* som en teori om poetisk skabelse der forener elementer fra middelalderlig retorik og sprogteori, ligesom hun sammen med to andre filologer er i gang med en oversættelse af skriftet. Lektor (nu dekan) Bodil Due har arbejdet med antik retorik gennem en årrække, med de attiske talere i centrum.³⁵

Ved Institut for Nordisk Sprog og Litteratur er

36 Se Togeby (1986) og (1996).

professor i dansk sprog Ole Tøgeby et eksempel på en forsker der har hentet impulser fra mange traditioner, derunder retorikken. Han er en af de få der seriøst har ladet sig inspirere af den topiske tænkning, navnlig i Ciceros udgave, og hans bog om træk ved danske elevstile i gymnasiet er inspireret af retorisk systematik.³⁶ Instituttet holder hvert andet år efteruddannelseskursus i "Sprogvidenskab, retorik og stilistik" for gymnasielærere. Ph.d.-stipendiat Barbara Illum skriver om undervisningen i skriftlig fremstilling i gymnasiet, især med henblik på argumentation.

To forskere ved Germansk Institut arbejder med historisk retorik, men i en særlig betydning af begrebet, nemlig forstået som en historisk bestemt talemåde eller -strategi. Hans Carl Finsen har fremført at diskursen om den tyske 'nation' i tiden før romantikken først er en art topologisk inventio, dernæst en diskurs præget af en ethos-orienteret talestrategi.³⁷ Karsten Hvidtfelt Nielsen betragter også retorik som en historisk specifik sprogbrug og sprogopfattelse og har især studeret den retorik som var dominerende ca. 1500-1750.³⁸ Han ser tillige i ciceroniansk retorik en foregribelse af den postmoderne litteraturteori – et synspunkt fremført i bogform.³⁹ Mere generelt ser han i denne retorik en generel teoretisk model for sprogbrug.⁴⁰

Ved Musikvidenskabeligt Institut er Jette Barnholdt Hansen i gang med et ph.d.-projekt der belyser retorikken som komponistens æstetiske og praktiske redskab i renæssance- og barokmusik.⁴¹

Syddansk Universitet. Odense Universitet

Ved universitetet i Odense er der ingen egentlige uddannelsesstilbud med retorik i centrum,

37 Se Finsen (1996).

38 Se Nielsen, K.H. (1989, 1999a)

39 Nielsen, K.H. (1995).

40 En forstudie til denne teori er Nielsen, K.H. (1999b).

41 Se Hansen, J.B. (1997).

42 Ad lærebøger, se blandt andet Galberg Jacobsen og

men flere forskere ved forskellige institutter har ladet sig inspirere af den retoriske tradition og har bidraget til den.

Ved det nye Institut for Journalistik er Peder Skyum-Nielsen professor i dansk sprog. Hans sprogsyn er påvirket af det københavnske retorikfag, derunder synet på forholdet mellem mundtligt og skriftligt og på hvad der er god tale og lyd. Dette er tydeligt både i lærebøger og forskning.⁴² Han har også fastholdt forbindelsen til metrikken, og er tillige (med-)udgiver af flere samleværker om retoriske emner.⁴³

Ved Center for Litteraturvidenskab og semiotik er Jørgen Dines Johansen professor i litteraturvidenskab. I sin omfattende produktion har han flere gange, med eksplicit reference til den retoriske tradition, bevæget sig ind over nogle af dens kerneområder, især figurlæren og figurers funktion i litterære tekster.⁴⁴

Ved Center for Nordiske Studier har lektor Georg Søndergaard gennem lang tid formidlet og udnyttet retorikkens begreber i undervisning, seminarer og publikationer.⁴⁵ Docent Johan de Mylius, der tillige er leder af H.C. Andersen Centret, har i flere litterære analyser og teoretiske artikler udnyttet og bidraget til retorisk stilistik, blandt andet i en 'fortællingens retorik' der definerer fortællegenrens fire retoriske 'grundelementer'.⁴⁶

Ved Syddansk Universitet i Odense er for nylig oprettet Dansk Institut for Gymnasiepædagogik. Det vigtige og endnu underprioriterede område skrivepædagogik bliver her behandlet af ph.d.-stipendiat og lektor i gymnasieskolen Claus Engstrøm, hvis projekt er at skrive dansk

Skyum-Nielsen (1996). Ad forskning, se især disputatsen om 'kortformsretorik', Skyum-Nielsen (1992).

43 Ad metrik, se Lilja og Skyum-Nielsen (1997). Samleværker: Rørbech og Skyum-Nielsen (1985), Skyum-Nielsen (1990, 1995), Skyum-Nielsen og Schröder (1994).

44 Et godt eksempel herpå er Johansen (1997).

45 Se Søndergaard (1992) og (1993); sidstnævnte indeholder en fyldig, pædagogisk introduktion til den retoriske traditions grundbegreber.

46 Mylius (1998).

47 Kjørup (1996); se også Kjørup (1998).

skrivepædagogiks historie; hans tilgang til skrivepædagogik er stærkt præget af klassisk retorik.

Roskilde Universitetscenter

Her findes, som på alle universiteter, uddannelser og forskning som har et betydeligt slægtskab med retorik; der er dog kun få der eksplicit trækker på den retoriske tradition og begrebsdannelse.

En af dem er professor Søren Kjørup ved kommunikationsuddannelsen, der ofte har peget på retorikkens rolle både i kommunikation og i videnskab, endog naturvidenskab, der ellers ofte opfattes som typisk u-retorisk diskurs. Han har blandt andet tildelt retorikken et kapitel i sin bog om humanistisk videnskabsteori.⁴⁷

Lektor Uwe Geist ved danskfaget på Institut for Sprog og Kultur har blandt andet beskæftiget sig med skrivepædagogik, herunder med et hæderkronet pædagogisk redskab fra den retoriske tradition, nemlig brugen af *imitatio*. Sammen med Keld Gall Jørgensen har han udgivet et samleværk om sagproaanalyse der rører en betydelig grad af retorisk inspiration⁴⁸; en tilsvarende karakteristik kan man give af Gall Jørgensens håndbog i stilistik⁴⁹.

Ålborg Universitet

Også her er retorik en indfaldsvinkel som enkelte forskere har følt sig på linje med og fået spændende udbytte af. Særligt må omtales professor Jørgen Holmgaard der er leder af Center for Æstetik og Logik. Han har interesseret sig for hvad der kunne kaldes videnskabsretorik eller erkendelsesretorik – videnskabelige teorier betragtet som retoriske konstruktioner og de dermed forbundne erkendelsesmæssige problemer. Centralt står her grænsefladerne mellem

retorik og logik hos Aristoteles. Et tungtvejende vidnesbyrd om interessen for disse temaer er Holmgaards disputats om 'teoriens topik'. Andre forsøg på at nyttiggøre og aktualisere retorikkens begreber er en artikel om moderne retori-kere i litteraturteorien og et samleværk om billedsprog.⁵⁰

Andre institutioner – og uden for institutionerne

Teologen Jan Lindhardt var, sammen med Fafner, en af de første der forskede i og skrev om retorik i Danmark i nyere tid. Hans introduktionsbog er stadig nyttig. Siden kom disputatsarbejdet om retorik som livsanskuelse i italiensk humanisme. Flere bøger sidenhen er gået i retning af det idéhistoriske, med stærk betoning af modstillingen mellem mundtlig og skriftlig kultur.⁵¹ Lindhardt, der dels har været knyttet til det teologiske fakultet i Aarhus, dels har undervist ved retorikfaget i København, forlod i 1997 det akademiske liv efter at være blevet valgt til biskop i Roskilde.

En anden væsentlig tænker, også teolog og idéhistoriker, er Johannes Sløk, professor emeritus i begge disse fag og forfatter til en lang række værker hvor klassiske retoriske spørgsmål om sprogets funktioner og forhold til sandhed, etik med videre er centrale – mest eksplicit i bogen om Platons *Gorgias*⁵².

En 'privatiserende' retorikhistoriker, hvis arbejde ikke desto mindre er kendt af kolleger i udlandet, er filologen Karin Margareta Fredborg som har leveret et væsentligt udlægnings- og editionsarbejde inden for middelalderens retorik.⁵³ Et yderst nyttigt formidlingsarbejde som både forskere, studerende og tilmed gymnasie-elever kan have glæde af, er gymnasielærer

og Holmgaard (1997), deri blandt andet Holmgaard (1997).

51 Se henholdsvis Lindhardt (1975), (1979) og (1987; 1991; 1993).

52 Sløk (1987).

53 Fredborg (1988).

48 Jørgensen, K.G. og Geist (1996).

49 Jørgensen, K.G. (1996).

50 Se henholdsvis Holmgaard (1998), (1995) og Hansen

Søren Hindsholms oversættelse af Ad Herennium-retorikken.⁵⁴ Den viderefører på bedste vis den tradition for oversættelse af klassiske retoriske hovedværker som især Thure Hastrup har stået for.

Hermed kan vi knytte forbindelsen til spørgsmålet om retorik inden for andre institutioner og uddannelsestrin – specielt læreruddannelsen (seminarierne) og ungdomsuddannelserne (gymnasieskolen).

En politisk omlægning af seminarieuddannelsen i 1998 har reelt gjort retorik til en underafdeling af dansklærernes arbejde. Det er kritisk for retorikundervisningens kvalitet, og det er kritisk for uddannede retorikere der siden 70'erne har haft seminariet som en vigtig aftagerinstitution – hvilket var en del af baggrunden for retorikfagets oprettelse som universitetsstudium.

I ungdomsuddannelserne (gymnasium med videre) er der interessante og populære forsøg i gang med retorik som valgfag; her har cand.mag. Helle Hvass gjort et pionerarbejde på Ingrid Jespersens Gymnasium i København. Men vejen til gymnasieskolen er ikke desto mindre spærret for retorikkandidater; kun folk med to fag af gymnasiets faste fagrække kan regne med ansættelse. Alt imens tilbyder flere gymnasier og hf-kurser på forsøgsbasis retorik som valgfag, og mange gymnasielærere med baggrund inden

for klassiske fag og dansk har retorisk ekspertise og inddrager retorik som lærestof og redskab.

Disse forhold viser at retorik, trods det at 'retorik' som tema og studium er ved at være et tilbudsstykke, stadig i uddannelsessystemet har en speciel og delvis utilpasset status. Retorikken må i disse sammenhænge nøjes med at være et tværgående aspekt af så meget andet. Ovenstående gennemgang af retorisk tænkning i Danmark tyder på at det for så vidt heller ikke er en forkert definition af faget. Men trods det må man som retoriker fastholde hvad oversigten også viser: at skønt det er muligt at komme til retorikken fra en vinkel der ligger på tværs af den, og uden at være eller blive 'retoriker', så er det *også* muligt at opfatte og definere retorik som et fag. De uddannede kandidaters skæbne på arbejdsmarkedet tyder da også på at samfundet har brug for folk med en sådan faglig baggrund. Det var denne status som fag Platon i *Gorgias* ihærdigt søgte at frakende retorikken. Nutidige retorikere der ønsker at opfatte sig som sådanne, må lige så ihærdigt søge at demonstrere at Platon havde uret her. Det er en opgave der kræver både selvrefleksion og selvbevidsthed.

En stor tak fra forfatteren til de mange som har hjulpet med nyttige oplysninger til brug for denne overblikartikel.

54 Hindsholm (1998).

Litteratur:

- Bredsdorff, Thomas (1991): *De sorte huller. Om tilblivelsen af et sprog i P.O. Enquists forfatterskab*. Gyldendal, København. (Svensk udgave: *De svarta hålen*, 1991.)
- (1996): *Med andre ord. Om Henrik Nordbrandts poetiske sprog*. Gyldendal. København.
- (1997): "Forsvar for Aristoteles", i: Hansen og Holmgaard (1997), side 179-197.
- Catana, Leo (1996): *Vico og barokkens retorik*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Dahlerup, Pil (1991): *Dekonstruktion*. København: Gyldendal.
- (1997): "Middelalderens billedsprog", i: Hansen og Holmgaard (1997), side 49-73.
- Due, Bodil (1980): *Antiphon. A Study in Argumentation*. Museum Tusulanums Forlag, København.

- (red.) (1995): *De attiske talere*. Klassikerforeningen, København.
- Engberg-Pedersen, Troels (1996): "Is There an Ethical Dimension to Aristotelian Rhetoric?", i: Amélie Oksenberg Rorty (red.): *Essays On Aristotle's Rhetoric*, side 116-141. University of California Press, Berkeley.
- Fafner, Jørgen (1997 [1977]): *Retorik – klassisk og moderne. Indføring i nogle grundbegreber*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- (1995 [1982]): *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- (1989): *Digit og form. Klassisk og moderne verslære*. C.A. Reitzels Forlag, København.

- (1994) *Dansk vershistorie, 1: Fra kunstpoesi til lyrisk fri-gørelse*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- Finsen, Hans Carl (1996): "Evidenz und Wirkung im ästhetischen Werk Baumgartens. Texttheorie zwischen Philosophie und Rhetorik", i: *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, side 198-212.
- Fredborg, Karin Margareta (red.) (1988): *The Latin Rhetorical Commentaries by Thierry of Chartres*. Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto.
- Galberg Jacobsen, Henrik, og Peder Skyum-Nielsen (1996): *Dansk sprog. En grundbog*. Schønberg, København.
- Garbers, Lis, og Sten Høgel (1991): *Grib ordet – og gør det til dit!* Gyldendal, København.
- Geist, Uwe (1996a): "Imitation, skrivepædagogik og fremmedsprog", i: *Sprogforum* 4, side 41-48.
- Geist, Uwe (1996b): "Imitation as a Tool in Writing Pedagogy", i: Gert Rijlaarsdam m.fl. (red.): *Effective Teaching and Learning of Writing. Current Trends in Research*, side 51-60. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Hansen, Carsten (red.) (1997a): *Metaforer i sprog og tænkning*: Proceedings fra Metafor-netværkets seminar i Odense den 8.-10. febr. 1996. Netværket for Metaforer, Kultur og Kognition, Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, København.
- Hansen, Carsten (red.) (1997b): *Metaforer i kultur og samfund*: Proceedings fra Metafor-netværkets seminar i Odense den 24.-26. oktober 1996. Netværket for Metaforer, Kultur og Kognition, Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, København.
- Hansen, Jette Barnholdt (1997): "Musicus Poeticus. Den musikalske retoriker", i: *Rhetorica Scandinavica* 3/97, side 42-50.
- Hansen, Per Krogh, og Jørgen Holmgaard (udg.) (1997): *Billedsprog: Om metaforen og andre troper*. (Skrifter fra Center for Æstetik og Logik. Aalborg Universitet, vol 2.) Medusa, Viborg.
- Harsting, Pernille (1991): "The Work of Menander Rhetor in Italy in the Renaissance: The First Translation?", *Res publica litterarum XIV* (Kansas, USA) og *Studi Umanistici Piceni XI* (Sassoferrato, Italien), s. 69-73.
- (1992a): "The Golden Method of Menander Rhetor. The Translations and the Reception of the peri epideiktikôn in the Italian Renaissance", i: *Analecta Romana Instituti Danici* XX, s. 139-157.
- (1992b): "Epitalami latini della riforma in Danimarca (1536-1590): Imitazione classica e rappresentazione luterana". I: *Res publica litterarum XV* og *Studi Umanistici Piceni XII*, s. 97-106.
- (1995): "Latin Valedictory Poems in the 16th Century: Tradition and Topicality of a Classical Genre", i: Minna Skafte Jensen (udg.): *A History of Nordic Neo-Latin Literature*, s. 203-218. Odense Universitetsforlag, Odense.
- (1997): "Two Renaissance Translations of Menander Rhetor on the Monody. Edited with a Note on the Introduction of the Genre in the Latin West", *CIMAGL* 67, 13-32.
- (1999a): "More Evidence of the Earliest Translation of Menander Rhetor on the Monody". Udkommer i *CIMAGL* 69.
- (1999b) "Quintilian, Imitation, and 'Anxiety of Influence'", i: Tomás Albaladejo m.fl. (udg.): *Quintiliano: Historia y Actualidad de la Retórica*, bd. 3, s. 1325-1336. Logroño.
- (1999c): "'Should one Marry?' On the Use of A Classical Rhetorical Theme in Early Lutheran Wedding Poetry", udkommer i *Classica et Medievalia*, Aarhus.
- (Udkommer): To kapitler om overleveringen og receptionen af (a) Menander Rhetors senantikke afhandlinger om epideiktisk retorik og (b) Ps.-Dionysius Rhetors senantikke *Ars Rhetorica* til Paul Oskar Kristeller, Virginia Brown m. fl. (udg.): *Catalogus translationum et commentariorum*.
- Heltberg, Eva, og Christian Kock (red.) (1997): *Skrivehåndbogen*. Gyldendal, København.
- Hindsholm, Søren (red. og overs.) (1998): *Retorik til Herennius*. Gyldendal, København.
- Holmgaard, Jørgen (1995): "Retorik og retorikere", i: *Kultur & Klasse* 79, side 11-42.
- (1997): "Da billedsprog blev til billedsprog", i: Hansen og Holmgaard (1997), side 27-47.
- (1998): *Teoriens topik*. Forlaget Medusa, København.
- Johansen, Jørgen Dines (1997): "Lighedens figurationer. Gentagelse, parallelisme, analogi, metafor", i: Hansen og Holmgaard, side 237-276.
- Jørgensen, Charlotte (1995a): "Hostility in Public Debate", i: Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, J. Anthony Blair og Charles A. Willard (red.): *Proceedings of the Third ISSA Conference on Argumentation*, side 365-73. SIC SAT, Amsterdam.
- (1995b): "Debattens væsen og uvæsen: Om fjendtlighed i offentlig debat". *Retorik Studier* 10, side 3-43.
- (1998): "Public Debate – an Act of Hostility?", i *Argumentation* 12, side 431-443.
- Jørgensen, Charlotte, og Christian Kock (1995): "Debattørens forråds-kammer: Elementer i politisk tema-argumentation", i: *Retorik Studier* 10, side 44-76.
- (1999): "The Rhetorical Audience in Public Debate and the Strategies of Vote-Gathering and Vote-Shifting", i: *Proceedings of the Fourth ISSA Conference on Argumentation*, side 420-423. SIC SAT, Amsterdam.
- Jørgensen, Charlotte, Christian Kock og Lone Rørbech (1994): *Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig debat*. Gyldendal, København.
- (1998): "Rhetoric That Shifts Votes: An Exploratory Study of Persuasion in Issue-Oriented Public Debates", side 283-299, i: *Political Communication* 15.
- Jørgensen, Charlotte, og Merete Onsberg (1997 [1987]): *Praktisk argumentation*. Teknisk Forlag, København.
- Jørgensen, John Christian (1994): *Det danske anmelderis historie. Den litterære anmeldelses opståen og udvikling 1720-1906*. Fisker & Schou, København.
- (1996): "Recensionens retorik". *Kritik* 120, s. 23-33.
- (1999): *Sproglømløst i spinatbedet. En bog om kritiker-*

- sproget. Fremad, København.
- Jørgensen, Keld Gall (1996): *Stilistik: håndbog i tekstanalyse*. Gyldendal, København.
- Jørgensen, Keld Gall, og Uwe Geist (red.) (1996): *Det nye korstog: sproganalytiske vinkler på en sagprosatext*. Gyldendal, København.
- Jørgensen, Peter Stray (1997a): *Formalia i universitetsopgaver – serviceafsnit, layout og typografi*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- (1997b): *Notatteknik for universitetsstuderende – lyt, læs – notér – skriv*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- (1997c): *Talegaver – mundtlig fremstilling for universitetsstuderende*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- (1998): *Klart sprog i universitetsopgaver*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Kjøller, Klaus (1978): *Mod en argumentationsteori*. Akademisk forlag, København.
- (1991a): *Politisk argumentation*. Borgens Forlag, København.
- (1991b): *Ud mæ' sproget. Myter og virkelighed i sprog, medier og organisationer*. Munksgaards Forlag, København.
- (1991c [1996]): *Manipulation: En Håndbog*. Borgens Forlag, København.
- (1992a): *Den tv-skabte virkelighed. Tv-avisernes 12 historier*. Borgens Forlag, København.
- (1996): *Få din vilje – tal og skriv effektivt!* Akademisk Forlag, København.
- (1997): *Image – effektive råd til virksomheden om sprog og kommunikation*. Akademisk Forlag, København.
- Kjørup, Søren (1996): *Menneskevidenskaberne: Problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*. Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- (1998): "Retorik, dekonstruktion, pragmatik", i: *Rhetorica Scandinavica* 7/98, side 51-59.
- Kock, Christian (1995): *Jeg skriver – altså tænker jeg. Skrivning som tænkeredskab*. Formidlingscentrets skrifter, 3, København.
- (1996): *Professional litteraturlæsning. 11 vinkler på Edgar Allan poes "Berenice"*. Institut for engelsk, Københavns universitet.
- (1997a): "Retorikkens identitet som videnskab og uddannelse", i: *Rhetorica Scandinavica* 1/97, side 10-19.
- (1997b): "Poesi og semiotik", i: Keld Gall Jørgensen (red.): *Anvendt semiotik*, side 249-272. Gyldendal, København.
- (1997c): "Fortællingens konnotative aspekter", i: *Edda* 2/97, side 195-208.
- (1997d): "The Function of Poetry in Our Lives: Roman Jakobson's Legacy and Challenge to Poetics", i: *Acta Linguistica Hafniensia* 29, side 305-319.
- (1999): "Retorik i renæssancen". Udkommer i: *Tænkens magt*. Gyldendal, København.
- Lemée, Pernille Steensbech, og Anne Katrine Lund. (1999): *Troværdighed: Tal godt for dig!* Frydenlund, København.
- Lilja, Eva, og Peder Skyum-Nielsen (red.) (1997): *Metriksens termer*. Centrum för Metriskas Studier, Göteborg.
- Lindhardt, Jan (1975): *Retorik*. Berlingske Forlag, København.
- (1979): "Rhetor, Poeta, historicus: Studien über rhetorisch Erkenntnis und Lebensanschauung im italischen Renaissancehumanismus", i: *Acta theologica danica*; xiii. E.J. Brill, Leiden.
- (1987): *Fra tanke til tale: Hovedlinjer i den europæiske idéhistorie*. Aschehoug, København.
- (1991): *Tale og skrift: To kulturer*. Munksgaard, København.
- (1993): *Frem mod middelalderen. Tv – det levende billede i det åbne rum*. Gad, København.
- Lund, Anne Katrine (1997): "Formidler og formilder", i: *Rhetorica Scandinavica* 1/97, side 64-71.
- Lund, Anne Katrine, og Helle Petersen. 1999: *Det sku' vær' så godt. Organisationskommunikation – cases og konsekvenser*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Moberg, Yoon (1996): *Retorisk opslagsbog*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Mylius, Johan de (1998): "Fortællingens retorik", i: Per Olsen og Martin Salmonsens (red.): *Alt skal med*. Festskrift til Aage Jørgensen på 60-årsdagen den 5. juni 1998, side 108-25. MS-Film og tekst, Århus.
- Nielsen, Flemming Steen (1997): *Alfred Sidgwicks argumentationsteori*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Nielsen, Karsten Hvidtfelt (1989): "Om retorik, litteratur og André Chénier", i: H.C. Finsen og Kirsten Søholm (udg.): *Romantik i europæisk litteratur*, side 92-105. Aarhus.
- (1995): *An Ideal Critic: Ciceronian Rhetoric and Contemporary Criticism*, Bern.
- (1999a): "Retorisk bevidsthed eller tre vanskeligheder ved at forstå retorik". I P. Dahl m.fl. (red.): *1700-tallets litterære kultur*, side 203-225. Aarhus.
- (1999b): "Anlässlich der Lyrik Paul Celans – eine sprachtheoretische Überlegung", i: *Text und Kontext*. Sonderreihe: Zur Lyrik Paul Celans.
- Olsen, Anne-Marie Eggert (1995): *Platons opfattelse af sproget. Om dialogen Kratylus og forholdet til sofisterne*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Onsberg, Merete (1995): "Anybody With a Larynx Can Rap: Rap som metrik og kommunikation", i: Bäckman, Sven, Eva Lilja og Bengt Lundberg (red.): *Rytmen i fokus. Studier fremlagda vid fjärda nordiska metrikkonferensen*, 50-74. Centrum for metriske studier, Göteborg.
- (1997): "Da digtet fik krop. Gilbert Austins notationssystem for fremførelse af digte", i: *Metrisk Fäder och Förnyare*. Centrum for metriske studier, Göteborg.
- (1998): "En mand er en mand og et ord er et ord – men hvis ord er mandens? Om nogle problemer ved den politiske taleskrivning", i: *Retorik Studier* 11, side 24-61.
- Rienecker, Lotte (1998): *Scribo. En problemformuleringsguide*. (Cd-rom/disketter.) Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Rienecker, Lotte, Christian Kock, Signe Hegelund og Peter Stray Jørgensen (1997). *Den gode opgave. Arbejdsprocesser og kvalitetskriterier i opgaver på humaniora*. Gyldendal, København.

- Rienecker, Lotte og Peter Stray Jørgenen (1999): *Opgaveskrivning på videregående uddannelser – en lærebog*. Samfundslitteratur, København.
- Rørbech, Lone (1979): *Stemmebrugslære*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- Rørbech, Lone og Peder Skyum-Nielsen (red.) (1985): *Retorisk festskrift*. Dafolo, Frederikshavn.
- Skyum-Nielsen, Peder. (red.) (1990): *Når teksten bliver til. Tale, skrift og drama*. Dansk lærerforeningen, København.
- (1992): *Fyndord: studier i kortformernes retorik*. 1-2. Hans Reitzel, København.
- (red.) (1995): *Sprogets funktion og æstetik*. G.E.C. Gad, København.
- Skyum-Nielsen, Peder og Hartmut Schröder (red.) (1994): *Rhetoric and Stylistics Today. An International Anthology*. Peter Lang, Frankfurt.
- Sløk, Johannes (1987): *Opgøret mellem filosofi og retorik i Platons dialog Gorgias*. Centrum, Viby J.
- Søndergaard, Georg (1992): *Sproglig analyse: begreber og værktøjer*. Munksgaard, København.
- (1993): *Antologi af klassiske og moderne taler*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- Togeby, Ole (1986): *Steder i bevidsthedens landskab – grene på ideernes træ*. Gyldendal, København.
- (1996): *Stiltræk*. Århus Universitet, Århus.

DISKUSSIONSLISTE FOR DEN SKANDINAVISKE RETORIK:
rhslit@retorik.net

Læs mere:

<http://www.retorik.net/rhslit>

RETORIK I NORGE

ET RETORISK ØY-RIKE

Av Jens E. Kjeldsen

Den danske forfatteren Poul Borum skrev i 1966 at "Norge er et litterært U-land".¹ Argumentet var at Norge var så preget av den romantiske ånden at både den klassiske og modernistiske tradisjonen led under det.

Norges eneste professor i retorikk, Georg Johannesen, mener at det samme gjelder for den retoriske tradisjonen i Norge: "Norge er et retorisk U-land",² fremholder han. For Johannesen er det ingen reell retorikkforskning i Norge, fordi landet er fanget av sin konsensus-moralske romantiske selvgodhet. Dessuten overser mange av dem som påstår at de som forskere lager retoriske undersøkelser og analyser at retorikken er en sammenhengende antropologi. De ser ikke at retorikeren er kampens dommer, og i stedet deltar de selv som spillere i utfall mot dem de ikke bryr seg om, hevder Johannesen.³

Selv er jeg ikke helt overbevist om at Norge er et retorisk U-land, snarere ville jeg kalle Norge et retorisk øyrike. Et slags de tusen retorikk-øyers land. Spredt ut på vitenskapens og undervisningens hav ligger øyene adskilt og har begrenset eller ingen kontakt. Uten noen felles gartner til å kultivere og beskjære vekstene vokser de retoriske plantene og fruktene fritt og adskilt på hver øy, og i deres atskilte frihet utvikler hver øy sine egne arter og former. Blant de besøkende uten-

landske gartnere i øyriket frydes noen over de fritt voksende veksters annerledes form, mens andre beklager deformeringen av plantenes opprinnelige – og riktige – utseende.

Det første og mest fremtredende trekk ved retorisk forskning og undervisning i Norge er altså at retorikken ikke huses av noen fast institusjon eller organisasjon, men i stedet bæres av adskilte enkeltpersoner. Mange retorikkinteresserte omtaler da også *Institut for filosofi, pædagogik og retorik* i København med en viss misunnelse på grunn av dets funksjon som et felles og samlende sted for retorikkinteressen.

I Norge finnes det nemlig intet senter, program eller institutt som primært ivaretar retorisk forskning og undervisning. Retorikken i Norge skapes og fastholdes først og fremst av enkeltpersoner som hører til i andre fag. Slik seiler retorikken i Norge under utenlandsk flagg, og båtene kommer fra så forskjellige områder som sammenlignende politikk, filosofi, sosiologi, pedagogikk, russisk språk og litteratur, musikk⁴- og teatervitenskap, engelsk og tysk, samt kunsthistorie.

Med en slik faglig og metodologisk forskjellighet spredt ut på retorikkhavets øyer uten noen felles forankring fremkommer det mye som bærer navnet retorikk uten å være det, og mye som er retorikk uten å bære navnet.

1 Borum (1966).

2 Telefonintervju med Georg Johannesen 11.09.99.

3 Telefonintervju med Georg Johannesen 11.09.99.

4 Se for eksempel Bjørkvolds *Fra Akropolis til Hollywood: filmmusikk i retorikkens lys* (1988).

Noen faglige områder skiller seg imidlertid ut ved enten å ha mer substansiell og omfattende interesse for retorikk, eller ved å ha en mer samlenende teoretisk forankring i interessen for retorikk. Det er fagområdene klassiske fag, litteraturvitenskap, medievitenskap og norsk (dvs. nordstikk og nordiske fag).

Klassiske fag

De klassiske fagene i Norge utmerker seg blant annet ved en god tradisjon for oversettelser. Det finnes således norske oversettelser av Longinos "Om det opphøyde i litteraturen", og av Platons *Gorgias*, *Faidros* og *Sokrates forsvarstale*. Også Plutarks biografier av Demosthenes og Cicero foreligger på norsk, og det samme gjør et utvalg av Ciceros brev og taler⁵.

Spesielt bemerket gjør Hermund Slaattelid seg med nynorske oversettelser av utvalgte retoriske tekster fra Cicero, Tacitus og Quintilian, og med fullstendig oversettelse av Augustins *De doctrina christiana*. Hermund Slaattelid illustrerer godt beskrivelsen av retorkforskningen i Norge som de tusen øyers land. Han er den som i øyeblikket bidrar mest aktivt med oversettelser av retoriske tekster, men han er ikke tilknyttet noe universitet eller noen høyskole. Som tidligere lektor på Voss gymnas, en og en halv times kjøretur fra Bergen, og nå pensjonert, har han jobbet uavhengig av noe retorsk miljø omkring seg.

Utsprunget av et faglig miljø er imidlertid *Retorsk leksikon*, som er skrevet av førsteamanuensis i gresk og latin ved Universitet i Bergen, Tormod Eide. Da retorkinteressen i Norge begynte å vokse på begynnelsen av 90-tallet ble den godt hjulpet og kultivert av denne boken. Typisk for flere av klassisistene i Norge binder

5 Se nærmere på listen med norske oversettelser under litteratur. Henning Mørland (1903-1989), som har oversatt både Cicero og Plutark, blir av Amund Børdahl betegnet som "den mest produktive oversetter av antikk prosalitteratur Norge har hatt" (Børdahl 1996).

boken med sine moderne og samtidige eksempler bro mellom antikken og våre dager. Etter eget utsagn er hensikten med et slikt leksikon over antikke begreper da også todelt, nemlig å:

gi en innføring i den klassiske retorks terminologi og begrepsapparat, og en illustrasjon av den aktualitet retorken har for studiet av norsk språkbruk⁶

Gartneren i retorkens hage: Øivind Andersen

Det er helt åpenbart at klassiske miljøer er en viktig grunn til at retorske studier igjen finnes i Norge, også i de moderne versjoner. Det er fra disse miljøene, tekster som personer, at retorkinteresserte forskere henter viten om klassisk retork og retorsk historie.

Blant det dusin av mennesker som ble intervjuet om retork i Norge i forbindelse med denne artikkelen, nevnte alle da også en bestemt klassisist som en av de viktigste personer i norsk forskning og undervisning om retork. Denne personen er professor Øivind Andersen fra klassisk og romansk institutt i Oslo.

Allerede i 1989, før retorken slo riktig an i Norge, var Andersen med å arrangere Platon-selskabets konferanse om retork i Trondheim. Året etter utkom så konferanserapporten *Retork*, med Andersen som redaktør. Hans eget bidrag behandlet kairos og den retorske situasjon.⁷

Sentralt for denne retorske tiltroen og utmerkelsen er boken *I retorkens hage* som utkom i 1995. Teller en opp plasseringer på pensumlister og sitater i norske publiseringer er Andersens bok den norske tekst som scorer høyest begge plasser.

Boken er lagt an som en "tematisk eller problemorientert behandling av retorken. Hvert kapittel skildrer og drøfter den antikke retorken med henblikk på et bestemt tema eller pro-

6 Eide (1990), side 6.

7 Andersen (1990), se også Andersen (1997).

blem”⁸. Et hurtig blikk på titlene på de enkelte kapitler gir forståelse for bokens innhold og tyngde: “Retorisk kommunikasjon”, “Språk og stil”, “Muntlighet”, “Retorisk argumentasjon”, “Retorikk, filosofi og fag”, “Etiske problemer og perspektiver”, “Retorikk, pedagogikk og kultur”, og “Retorikken i samfunnet”.

I en anmeldelse beskrev professor Lars Boje Mortensen fra Seksjon for gresk, latin og egyptologi i Bergen, Øivind Andersens bok på følgende måte:

Det er ikke nogen lille opgave Øivind Andersen har stillet sig: at give en fyldig fremstilling av den antikke retoriske kultur. Men resultatet er intet mindre end en omfattende, veldisponeret, velskrevet, kildenær, up-to-date introduktion, som ikke har noget sidestykke i Norden.⁹

Både gjennom tekster og gjesteopptredener på en rekke forskjellige fag på både høgskoler og universiteter har Øivind Andersen uten tvil vært med på å skape retorisk dannelse i klassisk humanistisk ånd.

Litteraturvitenskap

Når vi beveger oss fra klassisk til litteraturvitenskap, så trer nok miljøet ved Seksjon for allmenn litteraturvitenskap i Bergen fram som et av de mest sentrale og dominerende innen retorisk litteraturvitenskap. Blant de retorisk inspirerte publiseringene fra denne seksjonen er den dekonstruktive arv betydelig. Oftest forekommer ordet retorikk i forbindelse med navnet Paul de Man, men også Friedrich Nietzsche og Derrida er gjengangere. Generelt domineres de retorisk-litteraturvitenskapelige arbeidene naturlig nok av stilistiske og tropologiske studier, med vekt på tropologisk og spesielt metaforisk erkjennelse.

På mange måter illustrerer “Seksjon for all-

menn litteraturvitenskap” en tendens, eller rettere sagt tilstanden til retorikken i undervisningen på norske universiteter. Med jevne mellomrom forekommer det undervisningsseminarer eller emnekreter som handler om eller berører retorikk: “Semiotikk og retorikk”, “metaforteorier” eller “retorisk fortellerteori”. Selv om slike seminarer er synlige og til tider eksplisitt retoriske, arrangeres de imidlertid ikke kontinuerlig.

Det er derfor ikke først og fremst gjennom opptelling av slike retoriske kurs at den økte interessen og forståelsen for retorikk i Norge best anerkjennes. At retorikken har vokst og blomstret på norske universiteter og høgskoler de siste ti år oppdages snarere gjennom en synliggjøring av de ellers usynlige allmenne forventningene i akademiske miljøer, forventningene om at både forskere og studenter har en grunnleggende kjennskap til retorisk teori og historie. Retoriske tanker og termer er ikke alene blitt stuerene, de er også blitt dagligdags kost i norsk academia. Under emnet “Grunnlagsproblemer i litteraturteori” finnes både Quintilian og Longinos på anbefalt pensum i Bergen. Blant anbefalte håndbøker og tekstantologier finnes Jan Lindharts *Retorik* og Ulla Albecks *Dansk Stilistik*. I grunnfagsstudentenes litteraturteoretiske fordypningsområde skal studentene utforme pensum i tilknytning til enten “ei hovudretning i litteraturvitenskapen” eller “til eit sentralt problemfelt i moderne litteraturteori”. Blant hovedretningene finnes for eksempel nykritikk, dekonstruksjon, strukturalisme, mens retorikk er plassert under *problemfeltet*, sammen med feltene “tolkning og lesing”, “historie og politikk”, “genre” og “diskurs”.

Som eksempel illustrerer Seksjon for allmenn litteraturvitenskap retorikkens plass på mange universitetsinstitutter i Norge. Hvor retorikken på midten av 90-tallet hadde en noe motepreget fremtredende plass, har den nå en mer tilbake trukket, men integrert posisjon i undervisning og forskning.

⁸ Andersen (1995), side 2.

⁹ Mortensen (1997), side 71.

Medievitenskap

Beskrivelsen av retorikken innenfor litteraturvitenskap har mye til felles med et fag som medievitenskap, hvor det i dag finnes kurs som "medieretorikk" og "retorikk og journalistikk".¹⁰

I flere norske grunnbøker om medievitenskap og kommunikasjon finner vi nå egne kapitler om retorikk. For eksempel i Daniel Heradstveit og Tore Bjørgos *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*, eller i Jostein Gripsruds grunnbok i medievitenskap *Mediekultur, Mediesamfunn* som inneholder kapitlet "Retorikk: språkbruk, situasjon, hensikt".

Selv om disse to bøkene i flere henseender er ganske forskjellige, så deler de et trekk som er representativt for mange norske tekster og introduksjoner til retorikk. Det er forbindelsen mellom retorikk og den franske strukturalistiske semiotikk, vanligvis knyttet sammen ved hjelp av Roman Jakobsons beskrivelse av paradigmatisk og syntagmatisk betydningsskapelse gjennom metaforikk og metonymi¹¹.

Hvor Gripsrud både forteller om sofistene, og forklarer topikk, arbeidsfasene, appellformene og entymemet, holder Heradstveit og Bjørgo seg nesten utelukkende til "De retoriske former", altså troper og figurer. Denne vekt på elocutio og stilistikk er markant i en annen grunnbok i mediestudier, nemlig Tore Roksvolds *Retorikk for journalister*, som bruker 23 sider på inventio, 9 sider på dispositio og hele 113 sider på elocutio.

En annen grunnbok i medievitenskap, *Media i samfunnet*¹² illustrerer både den voksende interessen for retorikk innenfor mediefag, og retorikkens bevegelse fra moteord til integrert

10 Kurs ved henholdsvis UiB våren 1999 (ansvarlig Jens E. Kjeldsen, Lars Nyre, Ranghild Mølster), og UiO høsten 1998 (ansvarlig Hans Fredrik Dahl).

11 For eksempel Heradstveit & Bjørgo (1987), Skretting (1995), von der Lippe (1995). Metaforen som retorikk er dessuten sentral i von der Lippe (1999). For en kommentar av denne tropologiske tilgang se Kjeldsen (1999).

12 Schweps & Østbye (1999).

del av studiet. I førsteutgaven fra 1988 ble retorikk kun nevnt to ganger, begge ganger i forbindelse med fortelleteknikker i nyheter og begge ganger i anførselstegn, som "retorikken". I utgaven fra 1999 er det tilføyd et to siders avsnitt om "Retorikk – antikkens kommunikasjonsfag" samt en forklarende note i innledningen. Dessuten er det tilføyd referenser til Aristoteles, Jan Lindhardt, Ottar Grepstad og Heradstveit & Bjørgo. Ikke mye, fristes man kanskje til å si, men i forhold til ingenting er det tross alt noe.

At interessen for og kunnskapen om retorikk vokser innen medievitenskapen i Norge ses også ved at det i øyeblikket arbeides med flere hovedoppgaver og dr. art-avhandlinger med retoriske problemstillinger.¹³

Norsk og nordisk på høyskoler og ved universiteter

Innenfor norskfaget har retorisk forskning og undervisning vunnet frem i høyskolenes lærerutdanning og på universitetsinstitutter i norsk og nordisk. På slutten av 1980-tallet begynte retoriske perspektiver å inngå i overveielser om undervisning i skriftlig norsk og spesielt stilskrivning.¹⁴ Fra starten og midten av 1990-tallet begynte det å komme bøker for lærerstudenter som dro inn retorikk.¹⁵

Ved høyskolen i Bergen har man nå laget et studietilbud i retorikk for videregående studen-

13 I februar 1999 disputerte Ánde Somby med avhandlingen (doktorgrad) Juss som retorikk (1999). Blant igangværende dr.art-avhandlinger som har retoriske problemstillinger skriver Margareth Sandvik (Høyskolen i Oslo) om vinnere og tapere i radiodebatt; Lars Nyre (Medievitenskap, UiB/Høyskolen i Volda) om lydens retorikk; Ragnhild Mølster (Medievitenskap, UiB) om dokumentarfilm; Tom Are Trippestad (Senter for Europeiske Kulturstudier, UiB) om undervisningspolitikken retorikk; Aslaug Nyrnes (Norsk, HiB) om retorikk og didaktikk; Jens E. Kjeldsen (Medievitenskap, UiB) om visuell retorikk.

14 For eksempel Berge: *Skolestilen som genre* (1988) og Laila Aase: *Stilskrivning og danning* (1988).

15 For eksempel Aksnes og Time (1992), Askeland mfl. (1996).

ter (svarende til et delfag). Kurset, som hører under norskseksjonen:

legger vekt på tale, skrift og multimedier. Studentene får teoretisk og praktisk opplæring i det å tale og skrive godt. Studentene fordyper seg både i den retoriske tradisjonen og i moderne sjangrer, blant annet fra den moderne ungdomskulturen.¹⁶

Dessverre lider kurset under dårlig påmelding fra studentene.

En annen hovedperson i norsk retorikk, etter Øivind Andersen og Georg Johannesen, har vokst ut av nordiske studier. Med publiseringene av bøker som *Retorikk på norsk* og *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* har Ottar Grepstad gjort seg bemerket som retorisk forfatter. Som redaktør av tidsskriftet *Syn og Segn* var han med på å introdusere retorikken i Norge, blant annet gjennom tekster av Jørgen Fafner, Jan Lindhardt og Walter Jens¹⁷. Denne forfatteren, redaktøren og forlagsmannen er ennå et eksempel på retorikkens øyer. Han er ikke ansatt på noe institutt eller i noen organisasjon, men arbeider selvstendig med Grepstad Skriverier.

Mens forskere og studenter på universitetenes institutter og avdelinger for norsk og nordisk i retorisk sammenheng primært gjennomfører stilistiske studier¹⁸, har praktisk muntlig kommunikasjon og skrivepedagogikk vært sentralt i høgskolens arbeid med retorikken.

Mens den prosessorienterte skrivepedagogikken er en integrert og viktig del av retorikkstudiene på Københavns Universitet, fantes det

blant norske skolelærere og skoleforskere i Norge på begynnelsen av 90-tallet (i 91-93 spesielt) en konflikt mellom tilhengere av den amerikansk inspirerte skrivepedagogikk og tilhengere av "Georg Johannesen-tradisjonen"¹⁹ i retorikk. "Jeg har aldri likt omskrivningspedagogikken. Faktisk irriterer jeg meg aldri så lite hver gang jeg leser eller hører om den", skrev lektor i norsk og daværende redaksjonsmedlem av *Norsklæreren* Per Arne Michelsen som respons til førsteamanuensis Torlaug Løkensgard Hoels tekst: "Omskrivning: Ortodoksi eller gjennomtenkt pedagogikk?". Med en lett omskrivning angrep han det han kalte "omskrivningspedagogikken" for å være en skriveopplæring hvis teoribasis er basert på "en fragmentert formidlet hovedsakelig amerikansk (skrive)forskning som bygger på kognitiv psykologi"²⁰. Per Arne Michelsen ville i stedet foretrekke "en annen type skriveopplæring, som også må være prosessuell, men som har retorikken som grunnlag".²¹ Med det mente han:

en type kritisk tenkning som bevisst undersøker de språklige figurene og tekstmønstrenes meningskonstituerende potensialer og som har kunnskap og forståelse og ikke den diletantiske leken eller den subjektive følelsen som sitt primære mål.²²

I denne konflikten, som kanskje ennå eksisterer latent, hadde tilhengere av retorikken tydeligvis en motvilje mot skrivepedagogenes tanker om respons og omskrivning, mens tilhengerne av prosessorientert skriveundervisning mente at "Nyretorikernes har [...] et alt for snevert syn på kva skriveundervisning inneber i praksis", og var betenkte over "kor lita forståing for læringsmiljøet og den enkelte elev"²³ kritikerne av skrivepedagogikken utviste. Generelt hadde nok skrivepedagogene vanskelig for å forstå angrepet og

16 Fra høgskolens nett-sider:

www.hib.no/hoyre.asp?dok_mal1&dok_id=77.

17 Fafner (1985), Lindhardt (1987b), Walter Jens i samtale med Målfrid Krohn-Sletten, (1987). Andre artikler i *Syn og Segn* var Heradstveit & Bjørge (1986), Brox (1985).

18 For eksempel belyser Mette Elisabeth Nergård slektskapet mellom poetikk og retorikk i boken *Poetikk og retorikk: en innføring i diktanalyse* (Nergård (1999)). Et annet eksempel på den litterære og stilistiske retorikk innen nordisk er Nordahl (1994).

19 Bernsen (1992).

20 Michelsen (1991), side 36.

21 Michelsen (1991), side 36.

22 Michelsen (1992), side 46.

23 Begge sitater er fra Hoel (1995), side 13.

“motsetningen som enkelte setter opp mellom prosesskriving og retorikk”²⁴.

Georg Johannesen og Retorisk Forum

Norges eneste professor i retorikk har også utgangspunktet sitt i norsk språk. Sammen med Øivind Andersen var han den person alle de intervjuede nevnte da de ble spurt om å tale om retorikken i Norge. Noen nevnte Johannesen umiddelbart og entusiastisk, andre mer tøvete med ord som: “Jeg kommer vel ikke utenom Georg Johannesen”.

I 1987 utgav Georg Johannesen boken *Rhetorica Norvegica*. På omslaget ble boken karakterisert som “en innføringsbok i retorikk for studenter og lærere. Den har ikke form som en tradisjonell lærebok, men fører hele tiden en dialog med leseren”.

I en behandling av 23 anmeldelser av *Rhetorica Norvegica* beskrives Georg Johannesen som en forfatter som er en “autoritær essayist i positiv forstand”. En forfatter

som ikke ser poenget i å være pedagogisk i betydningen en som overforklarer og tydeliggjør, altså forenkler, men som heller lar det være opp til de “som har øre” å gjøre den kraftanstrengelsen det er å “høre”, og det vil si fatte komplisert uttrykte sannsynligheter av ulike slag. Tanken bak en slik elitær holdning er å desautomatisere lesernes forståelsesprosess, og dermed åpne opp for tenkning.²⁵

Bokens tanker og stil vakte interesse hos en gruppe studenter som i 1986 igangsatte en ‘nisteklubb’. Det vil si en matpakkeklubb eller en rettere en lesegruppe, hvor deltagerne diskuterte

te Georg Johannesens nettopp utgitte *Rhetorica Norvegica*.

I 1988 ble denne lesegruppen offisielt omdannet til Retorisk Forum, og i dag sorterer det administrativt under Senter for Europeiske Kulturstudier (SEK) ved Universitetet i Bergen. Det fungerer som et tverrfaglig tiltak for studenter, stipendiater og ansatte ved Universitet i Bergen samt alle andre med interesse for retorikk.²⁶ Retorisk Forum har cirka et halvt hundrede betalende medlemmer. Aktivitetene i RF er hovedsakelig forelesninger, møter og utgivelsen av skrifteserien *Retorisk årbok*.

Vanligvis holdes det mellom fem og syv offisielle møter hvert semester. Årbøkene inneholder normalt omarbeidete versjoner av foredrag og innlegg holdt i Retorisk Forums regi, men de inneholder også andre foredrag, kapitler i hovedoppgaver, arbeidspapirer og lignende. Et år beskrev redaktørene boken som en “situasjonsrapport og samtidig en rekke ulike saks- og arbeidsdokumenter i vår selvutdannende virksomhet”²⁷.

For Retorisk Forum er ordene “selvutdannende virksomhet” viktige. Helt fra starten har Retorisk Forum vært et selvutviklende forum, som ikke ønsker å stille krav til seg selv om formidling, misjonering og markedsføring av verken Retorisk Forum eller retorikken.

At egenutvikling er viktigere enn den blotte og bare publisering og formidling til andre viser seg blant annet ved at forumet hvert år arrangerer et seminar over årboken, hvor bidragsyterne kommenterer og opponerer mot hverandres tekster og tanker.

På begynnelsen av 90-tallet forsøkte sentrale

26 En sentral person i Bergensmiljøet er Bjørn Kvalsvik Nicolaysen, som i dag er sendelektor ved Institut d'Etudes Scandinaves ved Universitetet i Strasbourg. Han har arbeidet med litterær retorikk med særlig henblikk på resepsjons- eller virknings-historien. Nicolaysen har blant annet skrevet “Om lesekonsten. Retorikken som teori for erkjennning og handling” (1985), “Eksemplets makt: Sofistisk kritikk av tilliten til språket” (1991) og “Retorikk og demokrati (del I)” (1996).

27 Børdahl m.fl. (1998), side 5.

24 Hertzberg (1992), side 68. I norske utgivelser (men skrevet på dansk) finnes omtaler av den konkrete konflikten og en drøftelse av den generelle problemstillingen i Kjeldsen (1996), (1997) og (1998).

25 Michelsen (1996).

personer i Retorisk Forum seg likevel med et tiltak som vendte blikket ut mot en bredere målgruppe. Det ble rettet en henvendelse til Historisk-Filosofisk fakultet om å få opprettet et semesteremne eller et delfag i retorikk (10 vekttal). Dessverre støtte initiativet på det universitetspolitiske argumentet at fakultetet ikke ønsket flere delfag. Et problemet en møter når en ønsker å innføre nye emner og delfag i Norge er at en ikke som i Sverige og til en viss grad i Danmark har et undervisningssystem som er bygget opp av moduler, og derfor ikke uten videre kan innføre en enkelt modul om for eksempel retorikk.

Retorisk Forum innså at tiltaket måtte komme fra et institutt og bestemte seg for å oppgi kampen mot fakultetet og å unngå fremtidig arbeide med administrasjon og undervisning, for å gjøre det de egentlig ønsket: å diskutere innad i forumet i en muntlig form.²⁸

Ut fra det sagte kunne man kanskje få den feilaktige oppfattelse at medlemmene i Retorisk Forum er en ensartet gruppe med en felles ideologi. Men verken det sentrale styret eller medlemmene som helhet utgjør noen ensartet og identifiserbar gruppe. Retorisk Forum er da også notorisk vanskelig å karakterisere og fange som en enhet.

I *Rhetorica Scandinavica* beskrev Kell Lars Berge i 1998 med en viss kritisk brodd "miljøet rundt Georg Johannesen"²⁹ som et miljø med en retorikkforståelse som ikke uten videre tillater en dialog med andre tekstforskere, et miljø hvor retorikken er:

... et slags redskap for en kulturkritisk virksomhet med en slags avsløringsideologi som grunnleggende erkjennelsesinteresse. Man opplever seg da i varierende grad forpliktet på den retoriske tradisjonen, men plukker fritt fra filosofiens, lingvistikkens, antropologiens ect. erkjennelsesreservoar i kampen mot (den norske) dumheten. [...] Velger

man slike innfallsvinkler er interessen for retorikken erstattet med mer eller mindre private retorikker. Det er i og for seg ingen ting i veien med slike posisjoner, men de tillater altså ikke uten videre at en dialog skapes.³⁰

At Retorisk Forum ikke føler seg helt fremmed for en slik karakteristikk viser seg ved at redaktørene av *Retorisk Årbok 1998*³¹ bringer samme sitat på årbokens omslag, med mindre siteringen da er en ironisk kommentar.

Norges professorat i retorikk

Selv om Retorisk Forum nettopp er et forum og ikke et institutt, har det i tre år hatt Norges eneste professorat i retorikk. Georg Johannesen har besatt denne professor II-stillingen med særlig plikt til å lede Retorisk Forum.

Med to sterke anbefalinger³² ble Johannesen kallet til stillingen som professor II i retorikk. Med vekt på undervisning og veiledning og sine retoriske hovedverker *Rhetorica Norvegica* (1987), *Moralske tekster. Essay og innlegg 1978-1994* (1994) og *Retorikkens tre ansikter* (1992) søkte Johannesen om å "gjøre dobbeltspranget fra nordisk til retorikk og fra førstemanusens til professor"³³.

En vurderingskomité bestående av Øivind Andersen, Jørgen Fafner og Kurt Johannsson konstaterte to hovedteser i Georg Johannesens retorikkbegrep:

Retorikk er totalretorikk, dvs. den omfatter menneskets hele tilværelseshorisont, og: *Retorik er kamp*.³⁴

I vurderingen roser komiteen Johannesen for med sin retoriske verdensanskuelse å bygge et

30 Berge (1998), side 72.

31 Børdahl m.fl. (1998).

32 Fra professor i filosofi Jon Hellestnes (Tromsø) og Willy Dahl (Bergen).

33 Andersen m.fl. (1996).

34 Andersen m.fl. (1996), side 320.

28 Telefonintervju med Amund Børdahl 13.09.99.

29 Berge (1998), side 72.

“imponerende og konsekvent totalsyn” (s. 320), men han kritiseres for å mangle “dybde og originalitet”, for å underbetone bildemediet (s. 312), for en dispositio “som i de såkalte lærebøker minner om en naturkatastrofe” (s. 323) for “stilistisk arroganse” i “fornøyelsen ved å være kryptisk” (s. 323). Selv om Johannesens produksjon verken oppfyller eller “lar seg vurdere adekvat ut fra konvensjonelle krav til vitenskapelige arbeider” mener komiteen at “GJ vil kunne forsvare en professorkompetanse i retorikk.” (s. 329), og tilkjenner ham kompetanse “for andre kvaliteter ved produksjonen og for den måten han behersker det retoriske feltet og praktiserer det retoriske perspektivet på” (s. 330).

Første mars 1999 løp denne åremålsstilling som professor II i retorikk ut, og Georg Johannesen er nå professor emeritus, men stadig aktiv i Retorisk Forum. Senter for Europeiske Kulturstudier ved Universitet i Bergen, hvor Retorisk Forum hører til, søkte i september 1999 det historisk-filosofiske fakultet om en videreføring av en stilling i retorikk. Ansettelsessaken er ennå ikke ferdigbehandlet.

Et tverrfaglig hav

Jeg innledet med å konstatere at Norges retoriske øyer ligger atskilt og har ingen eller begrenset kontakt med hverandre. Lat meg avslutte med å nyansere dette topografiske bildet litt. For selv om det er hav mellom øyene, så finnes det prosjekter som både er eksplisitt retoriske og som samler retoriske tanker som normalt er adskilt på forskjellige fag og geografiske steder.³⁵

Et slikt prosjekt var prosjektet *Retorikk*,

35 For eksempel: 1. Prosjektet *Retorikk og Kulturoversettelse* ved Jostein Børtnes (Russisk språk og litteratur, UiB) og Thomas Hägg (Gresk, latin og egyptologi, UiB), som løp fra 1994-1997; 2. Det tverrfaglige retorikk-seminaret avholdt av Bergens Riksmålsforening og Det Norske Akademi i november 1995. Seminarets innlegg ble utgitt i boken *Retorikk. Åtte seminarforedrag 1995* (Blaauw og Langslet 1996); 3. Bjørnson-seminaret i Gausdal 1996, som hadde *Retorikk i norsk tradisjon* som tema (ansvarlig Arnfinn Åslund); 4. Fakultetsseminaret ved HF-fakul-

Kunnskap, Formidling ved Universitetet i Bergen som løp fra 1995 til 1997. Prosjektet var utarbeidet og ledet av professor Jostein Gripsrud fra medievitenskap i Bergen, og involverte forskere fra litteraturvitenskap, vitenskapsteori, nordisk, klassisk, filosofi og medievitenskap. Hver enkelt deltagende forsker bidrog med presentasjoner av eget prosjekt, og deltok i forskningsseminarer, fellesprosjekter og undervisning. Prosjektet resulterte dessuten i flere utgivelser.³⁶ Utover slike tverrfaglige prosjekter har flere norske tidsskrifter hatt temanumre om retorikk.³⁷

Sammen med et stigende antall hovedoppgaver som berører retoriske problemstillinger synes det således likevel å være god grunn til optimisme omkring retorisk forskning og undervisning i Norge. Fra å være en høy-eksponert motebølge og et honnørord, lever retorikken i dag et mindre synlig liv, men er kanskje mer reelt integrert i dagligdags undervisning og forskning.

Likevel bør vi nok erkjenne, med Øvind Andersens ord, at for retorikken i Norge “er det meste ennå ugjort, men det finnes et nesten ufattelig stort potensiale”³⁸. Dette potensiale er som frø i jorden, men uten en kilde som kan bringe vann og en gartner som kan kultivere og høste er det risiko for at høsten vil bli mager.

Eller mer prosaisk: Norge er klar til å få et nasjonalt senter, institutt, program eller seksjon for retorikk.

Litteratur:

tetet (UiB) høsten 1993 *Retorikken og humaniora* (ansvarlig Siri Meyer); 5. Hovedfagsseminaret *Vitenskapen(e)s retorikk* avholdt ved Institutt for nordistikk og lingvistikk (UiO) i løpet av høsten 1998 (ansvarlig Kjell Lars Berge).

36 For eksempel Gripsrud (1996a; 1996b; 1997; 1999).

37 For eksempel *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon* nr. 4/91 og *Bøygen. Tidsskrift for nordisk og litteraturvitenskap* nr. 4/95

38 Telefonintervju med Øvind Andersen 13.09.99.

- Agora. Journal for metafysisk spekulasjon. Nr. 4/1991.
Tema: Retorikk. (Redigert av Retorisk Forum ved Amund Børdahl, Bjarne Markussen, Gisle Selnes og Vidar Waag).
- Aksnes, Liv Marit og Sveinung Time (1993): *Med andre ord*. Det norske samlaget. Oslo
- Andersen, Øivind (1990) (red.) *Retorikk*. Rapport fra Platon-selskapets konferanse i Trondheim, 2-5 juni 1989, Trondheim.
- (1995) *I retorikkens hage*. Universitetsforlaget. Oslo.
- (1997) "Rette ord i rette tid". *Rhetorica Scandinavica* nr. 4/1997.
- Andersen, Øivind, Jørgen Fafner & Kurt Johannesson (1996 [1995]): "Georg Johannesens retorikkforskning". Side 310-331 i: Åslund (1996).
- Askeland, Norunn, m.fl. (1996): *Tekst i tale og skrift: innføring i tekstarbeid for lærerutdanninga*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Bjørkvold, Jon-Roar (1988 [1996]): *Fra Akropolis til Hollywood: filmmusikk i retorikkens lys*. Freidig. Oslo
- Blaauw, Knud & Lars Roar Langslet (1996): *Retorikk*. Åtte seminarforedrag 1995. Bergens Riksmålsforening og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Bergen.
- Berge, Kell Lars (1998): "Retorikken og tekstologien", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 6/1998, side 60-73.
- Berge, Kell Lars (1988): *Skolestilen som genre. Med påtvungen penn*. LNU/Cappelen. Oslo
- Bernsen, Marit (1992): "'Survival of the fittest' in the competitive system for professions", i: *Norskklæraren* nr. 1/1992.
- Borum, Poul (1966): *Poetisk modernisme*. Vendelkær. København
- Brox, Ottar (1985): "Retorikken i ei offentlig utgreiing". *Syn og Segn* 3/1985.
- Børdahl, Amund (1996): "Å oversette klassisk kunstprosa til norsk. En samtale med Henning Mørland – utstyrt med innledning og kommentarer", i: Høisæter m.fl. (1996).
- Børdahl, Amund Ove & Sissel Høisæter & Georg Johannesen (red.) (1998): *Retorikkens Omegn*. Retorisk Årbok 1998. Senter For Europeiske Kulturstudier/Retorisk Forum. Universitetet i Bergen. Bergen.
- Bøygen*. Tidsskrift for nordisk og litteraturvitenskap. Nr. 4/95. Tema: Retorikk. Oslo.
- Eide, Tormod (1990): *Retorisk leksikon*. Universitetsforlaget. Oslo. **Ny udgave, Spartacus 1999.**
- Fafner, Jørgen (1985): "Retorikk og propaganda" i: *Syn og Segn* nr. 3/85. Oslo
- Grepstad, Ottar (1988): *Retorikk på norsk*. Samlaget. Oslo
- (1997): *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Det Norske Samlaget. Oslo
- Gripsrud, Jostein (1996a): (red.) *The Current Status of the Rhetorical Tradition*. Working Papers 1/96. Department of Media Studies. University of Bergen.
- (1996b): (red.) *Media and Knowledge*. The Role of Television. Working Papers 2/96. Department of Media Studies. University of Bergen.
- (1997): (red.) *Rhetoric and Epistemology*. Working Papers 1/97. Department of Media Studies. University of Bergen.
- Bergen.
- (1999): (red.) *Television and common knowledge*. Routledge (Comedia series). London.
- Heradstveit & Bjørge (1986): "Terrorisme som kommunikasjon" i: *Syn og Segn* nr 4/1986, side 303-309.
- (1987): *Politisk kommunikasjon. Ein introduksjon til semiotikk og retorikk*. TANO
- Hertzberg, Frøydis (1992): "Er det virkelig nødvendig? Eller: Skrivepedagogikk versus Retorikk", i *Norskklæraren* nr. 2, 1992, side 64-68.
- Hoel, Torlaug Løkensgard (1991): "Omskriving: ortodoksi eller gjennomtenkt pedagogikk?" i: *Norskklæraren* nr. 5, 1991, side 26-32.
- (1995): Ei kritisk drøfting av forholdet mellom retorikk og prosessorientert skrivepedagogikk som grunnlag for skriveundervisning. Prøveforelesing for graden dr.art. ved Universitetet i trondheim 1. juni 1995.
- Høisæter, Sissel, Ingmar Meland & Per Arne Michelsen (red.) (1996): *Retorikkens veikryss*. Retorisk Årbok 1996. Retorisk Forum & Senter for Europeiske Kulturstudier. Universitetet i Bergen.
- Kjeldsen, Jens Elmelund (1996): "Retorisk set – retoriske grunnspørsmål til skriveforskning og skriveundervisning", i *Norskklæraren* nr. 5, 1996.
- (1997): "Et retorisk fundament for skrivning: Pragmatik, intention og kvalitet", i (red.) Lars Sigfred Evensen og Torlaug Løkensgard Hoel: *Skriveteorier og skolepraksis*. LNU/Cappelen Akademisk Forlag. Oslo
- (1998): "Den misforståede modsætning. Hvorfor der ikke er nogen modsætning mellem retorik og skrivepædagogik", i *Replik*. Tidsskrift for human- og samfunnsvitenskap, nr. 7. Årgang 4. Høst, side 133-138.
- (1999): *Visual Rhetoric – From Elocutio to Inventio*. Working Papers No.34/1999. Department of media studies. University of Bergen. Bergen.
- Krohn-Sletten, Målfrid (1987): "Retorikk føreset demokrati. Samtale med Walter Jens", i *Syn og Segn* nr 3/1987, side 256-259.
- Lindhardt, Jan (1987a): *Retorik. En indføring*. Munksgård. København
- (1987b): "Norsk retorikk" (Omtale av Georg Johannesens *Rhetorica Norvegica*), i: *Syn og Segn* nr3/1987, side 260-265.
- Lippe, Berit von der (1995): *Reklame i grenselaus Knopp-skyting*. Det norske Samlaget. Oslo
- (1999): *Metaforens potens*. Essays. Forlaget Oktober. Oslo
- Meyer, Siri & Knut Ågotnes (red.) (1994): *Den retoriske vending?* Senter for Europeiske Kulturstudier. Universitetet i Bergen.
- Michelsen, Per Arne (1991): "Fra notatblokken til en fordomsfull og "virkelig" (ikke)-ortodoks mannlig tenkende og noen ganger følende flertukstskrivende humanist og realist", i: *Norskklæraren* nr. 5, 1991, side 36-39.
- (1992): "En dyd av nødvendighet. Svar til Frøydis Hertzberg", i: *Norskklæraren* nr. 3. 1992, side 46-48.

- (1996): "En apologi for fandens advokat. Om mottakelsen av Rhetorica Norvegica", side 155-211 i Åslund (1996).
- Mortensen, Lars Boje (1997): "Den retoriske kultur i antikken. Anmeldelse av Øivind Andersens 'I retorikkens hage'". *Rhetorica Scandinavica* nr. 3/1997.
- Nergård, Mette Elisabeth (1999): *Poetikk og retorikk: en innføring i diktanalyse*. Abstrakt forlag. Oslo.
- Nicolaysen, Bjørn Kvalsvik (1985): "Om lesekonsten. Retorikken som teori for erkjennning og handling" i: *Norsk litterær Årbok*. Oslo.
- (1991): "Eksemplets makt: Sofistisk kritikk av tilliten til språket" i *Agora* 4/1991, side 22-44.
- (1996): "Retorikk og demokrati (del I)" i (red.) Børdahl m.fl. *Retorikkens veikryss*. Retorisk Årbok 1996. Retorisk Forum/Senter for Europeiske kulturstudier. Universitetet i Bergen.
- Nordahl, Helge (1994): *Retorikk. De viktigste retoriske figurer belyst ved eksempler fra riksmålets litteratur*. Grøndahl Dreyer. Oslo
- Roksvold, Tore (1989): *Retorikk for journalister*. LNU/Cappelen. Otta.
- Somby, Jønde (1999): *Juss som retorikk*. Avhandling (doktorgrad). Universitetet i Tromsø, Juridisk fakultet. Tromsø
- Schwebs, Ture & Helge Østbye (1999 [1988]): *Media i samfunnet*. Samlaget. 4. Utgåva. Oslo
- Skretting, Kathrine (1995): *Reklamefilm. Norsk reklame i levende bilder 1920-1990*. Universitetsforlaget. Oslo
- Aase, Laila (1988): *Stilskrivning og danning: Om skriveopplæring i videregående skole*. Landslaget for norskundervisning/Cappelen. Oslo
- Åslund, Arnfinn (red.) (1996): *Johannesens bok. Om og til Georg Johannesen*. J.W. Cappelens Forlag a/s.

Noen norske oversettelser av retoriske tekster:

- Cicero, Marcus Tullius (1971): *Taler* [Orationes. Utvalg]. Til norsk ved Henning Mørland. Aschehoug. Oslo
- Cicero, Marcus Tullius (1997 [1973]): *Brev* [Epistulae. Utvalg]. Til norsk ved Henning Mørland. Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for språk og litteratur. Oslo.
- Cicero, Marcus Tullius (1995): *Retorikk og filosofi: eit brev til Brutus: Samtalar om filosofi*. Omsetjing og merknader ved Hermund Slaattelid. Samlaget. Oslo
- Cicero, Quintilian og Tacitus (1993): *Romersk retorikk*. Innleiing og omsetjing av Hermund Slaattelid. Innhold: Marcus Tullius Cicero "Om talaren. Bok 1" fra de Oratore; Marcus Fabius Quintilianus: "Opplæring i talekunst. 5 bok, 8., 9. Og 10 kapittel (Om prøving)", fra Institutio Oratoria; Cornelius Tacitus "Dialog om talarane. Samlaget. Oslo.
- Cicero, Marcus Tullius (1971): *Om pliktene – Om alderdommen* [De officiis. Norsk]. Til norsk ved Henning Mørland. Aschehoug (I serien Thorleif Dahls kulturbibliotek) . Oslo
- Platon (1981 [1958, 1962]): *Faidros*: (Elskoven og sjelen) oversatt fra gresk med innledning og etterord av Egil A. Wyller. Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for språk og litteratur. I serien Thorleif Dahls kulturbibliotek. (Tidligere utgitt i Det norske akademis Klassikerbibliotek) Oslo.
- Platon (1953): *Sokrates' forsvarstale*. Oversatt av Leiv Amundsen. Cappelen (Cappelens klassiske skrifter). Oslo
- Platon (1921): *Sokrates' forsvarstale*. Umsett frå gresk ved Eiliv Skard. Studentmållaget. (Klassiske bokverk. Oslo (2. utg. 1927 og 3. utg. 1949 med tittel: *Forsvarstalen åt Sokrates*).
- Platon (1972 [1990]): *Sokrates' forsvarstale*. Omsetjing og innleiing ved Anfinn Stigen. Samlaget (Orion-bøkene). Oslo.
- Plutark [Plutarchus] (1967-1968): *Livsskildringer med sammenligning* [Vitae parallelae]. Til norsk ved Henning Mørland. Aschehoug (I serien Thorleif Dahls kulturbibliotek) Originaltittel. Oslo.
- Tacitus, Cornelius (1988): *Årbøkene* (Annales). Oversatt med innledning og noter av Henning Mørland. Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for språk og litteratur (I serien Thorleif Dahls kulturbibliotek). Oslo.